

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

Redas Masiulis

Karjeros edukologijos magistrantūros studentas

**VYRESNIŲJŲ KLASIŲ MOKINIŲ PROFESINĖS KARJEROS
APSISPRENDIMĄ ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė:
Dr. Birutė Šilėnienė

Šiauliai, 2010

Darbas originalusRedas Masiulis

(Studento parašas)

SANTRAUKA

Paauglystės laikotarpis profesinei karjerai yra labai svarbus. Jo metu pasirengimas profesinei karjerai tampa sąmoningas, o karjeros tikslai vis daugiau apibrėžti. Nuo įsivaizdavimo apie „kažkada ir kažkur“ būsiančią karjerą pamažu pereinama prie realių ir apčiuopiamų sprendimų bei pasirinkimų, kurie tiesiogiai veikia karjeros kelią. Kadangi esame riboti ir negalime tapti visų įmanomų sričių žinovai, jau mokykloje turime apriboti savo pasirinkimą: apsispręsti dėl tam tikros mokymosi krypties, daugiau dėmesio skirti vieniems dalykams ir šiek tiek mažiau – kitiems. Ši pasirinkimo užduotis tikrai nelengva, ypač kada tiek daug galimybių ir pasiūlymų. Didėja įvairių veiksnių svarba renkantis profesinę karjerą. Lietuvai žengiant rinkos keliu ir integruojantis į ES struktūras keičiasi jaunosios kartos vertybės, poreikiai, galimybės, todėl galima teigti, kad veiksniai įtakojantys mokinių profesinį apsisprendimą, yra viena reikšmingiausių problemų pasirenkant profesinę karjerą.

Šiame darbe, remiantis moksline literatūra, anketine apklausa ir tyrimo metu gautais duomenimis, aptariami ir analizuojami veiksniai, įtakojantys vyresniųjų klasių mokinių profesinės karjeros apsisprendimą bei profesijos pasirinkimo galimybes.

Darbo hipotezei patvirtinti arba paneigti, kad vyresniųjų klasių mokinių profesinės karjeros pasirinkimui didžiausią įtaką turi socialiniai ir psichologiniai veiksniai, buvo atliktas empirinis tyrimas, kuriame nustatyta, kad mokiniai rinkdamiesi profesiją tikisi turėti užtikrintą darbo vietą ir užsidirbti pragyvenimui bei kaip svarbius siekius išskiria pasitenkinimo darbu svarbą, įsitvirtinimą visuomenėje ir savo gebėjimų realizavimą, labiausiai tikisi užsidirbti pragyvenimui, įsitvirtinti visuomenėje, pritaipyti prie aplinkos, tenkinti socialinius poreikius.

Veiksnių pasiskirstymas pagal rangą rodo, kad mokinių nuomone, svarbiausi veiksniai renkantis profesiją yra tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis ir tėvo bei motinos profesijos. Labai svarbūs asmens poreikiai ir asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės, bei kūrybinė veikla ir meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai, praktinė veikla, asmens vertybės ir emocinis santykis su profesija.

Raktiniai žodžiai: karjera, profesinė karjera, veiksniai, vertybės.

SUMMARY

Knowledge about career is very important for teenagers. The preparation for career is based on pupils' understanding and aims of career become more and more legal. This period we may name like the end of „everywhere and every time“ and teenagers want to know information about professions and career. These remarks become more clear and clear. We all are surrounded by possibilities and we can't be professionals at many professions, every body have to choose one way, to decide what he or she wants to do in live. Pupils have to choose one vector and to give much attention to one subject and less attention to other. To choose right way isn't easy because of possibilities and suggestions. Various subjects have been influencing on decision. At this period, when Lithuania is on market way and citizens live with idea about integration into EU, the youth' values, needs, possibilities are changing. According to these reasons we can say- the vectors influenced on decision when pupils choose profession are the most important for career in future.

The are discussions and analysis what influenced on pupils from higher forms when they have to choose profession. There are science literature, questionable, statistic facts in this theme. For confirmation or denial a hypothesis about social and psychological vectors influencing on career choosing was done empirical analysis.

The empirical analysis let to know that pupils, who choose the profession, believe that they wile have permanent job with high salary. The pupils also admit satisfaction with job, they want to have heavy ground under the feet and to realize their abilities. The youth needs are: to learn money, adapting with environment, to satisfy needs.

The range of vectors show us that the main positions when students choose profession one: parents cultural and social occupation and parents professions. Very important are individual needs, personal health and psychological possibilities, and creative activity, art, communicative achievements, practical activity, personal values and emotional correlation with profession.

Key words: career, professional career, vectors, values.

TURINYS

IIVADAS	5
1. MOKINIŲ PROFESINĖS KARJEROS APSISPREDIMĄ ĮTAKOJANČIŲ VEIKSNIŲ TEORINIAI ASPEKTAI	8
1.1. Profesinės karjeros ir karjeros projektavimo samprata bei struktūra	8
1.2. Profesijos rinkimosi teorijos ir jų apžvalga	12
1.3. Profesijos pasirinkimo galimybės karjeros procese	15
1.4. Veiksniai, įtakojantys profesinį apsisprendimą	21
1.4.1. Socialiniai veiksniai	24
1.4.2. Ugdymo veiksniai	25
1.4.3. Psichologiniai veiksniai	25
1.4.4. Sveikatos veiksniai	26
1.4.5. Savęs pažinimo svarba planuojant profesinę karjerą	27
1.4.6. Vertybinės orientacijos kaip žmogaus aktyvumo profesinei karjerai šaltinis	29
1.5. Profesinis informavimas ir konsultavimas	32
1.6. Mokinių profesinis informavimas švietimo įstaigoje	34
2. MOKINIŲ PROFESINĖS KARJEROS APSISPREDIMĄ ĮTAKOJANČIŲ VEIKSNIŲ TYRIMAS	37
2.1. Tyrimo metodikos, eigos, etikos ir imties charakteristika	37
2.2. Tyrimo rezultatų analizė	40
IŠVADOS	57
REKOMENDACIJOS	59
LITERATŪRA	60
PRIEDAI	

IVADAS

Temos aktualumas ir problemos iširtumas. Šiandieninis greitai besikeičiantis gyvenimas verčia kiekvieną susimąstyti apie savo ateitį, perspektyvas, apie savo profesiją. Profesijos pasirinkimas, įgijimas pats darbas lemia žmonių gyvenimą. Žmogaus gyvenimo stilius tiesiogiai priklauso nuo profesijos, o fizinė bei psichinė sveikata dažnai priklauso nuo to, kaip žmogus jaučiasi tame darbe. Profesijos pasirinkimas ir jos įsisavinimas yra tik profesinės biografijos pradžia, tačiau svarbus žingsnis karjeros link. Kokybiškai atliekamas, asmenybės pašaukimą atitinkantis ir prasmingas darbas suteikia asmenybei esminės patirties, kuri ilgainiui virsta profesine karjera (Adamonienė, Daukila, Maknienė ir kt., 2003).

Paauglystės laikotarpis karjerai yra labai svarbus. Jo metu pasirengimas profesinei karjerai tampa vis sąmoningesnis, o karjeros tikslai vis labiau apibrėžti. Nuo įsivaizdavimo apie „kažkada ir kažkur“ būsiančią karjerą pamažu pereinama prie realių ir apčiuopiamų sprendimų bei pasirinkimų, kurie tiesiogiai veikia karjeros kelią. Kadangi esame riboti ir negalime tapti visų įmanomų sričių žinovai, jau mokykloje turime apriboti savo pasirinkimą: apsispręsti dėl tam tikros mokymosi krypties, daugiau dėmesio skirti vieniems dalykams ir šiek tiek mažiau – kitiems. Ši pasirinkimo užduotis tikrai nelengva, ypač kada tiek daug galimybių ir pasiūlymų.

Šiuolaikinė švietimo reforma ir integracija į Europos Sąjungą leidžia moksleiviams vis laisviau pasirinkti norimą profesiją. Mokyklose įvedus profilinį mokymąsi moksleiviams reikia apsispręsti jau dešimtoje klasėje, kuomet renkama profiliai, nes jie yra siejami su studijomis aukštosiose mokyklose. Ypatingą profilių pasirinkimo svarbą moksleivių gyvenime akcentuoja D. Beresnevičienė (1990), jos teigimu moksleivius daugiau paveikia išoriniai profesijos rinkimosi veiksniai. Tačiau, autorės nuomone, galvojant apie būsimą specialybę svarbu ir vidinė harmonija.

L. Jovaiša (1999) akcentuoja, kad pasirenkant profesiją labai svarbu yra paties moksleivio interesai, kurių jie kartais patys nesuvokia. Autoriaus nuomone, savo sugebėjimų pažinimas – vienas iš profesinio apsisprendimo sėkmę lemiančių vidinių veiksnių. Sugebėjimo jausmas susijęs su pasitikėjimu savo jėgomis ir jis yra svarbus moksleivio profesinio pasirinkimo procese: jam rengiantis, jį planuojant bei realizuojant. Moksleivis, siekiantis save realizuoti, turi atpažinti savo galias, sugebėjimus, talentus, stengtis juos kuo geriau išvystyti ir patobulinti. Taigi moksleivis pirmiausia turėtų pagalvoti apie savo mokymosi pasiekimus. Ž. Grakauskas, A. Valickas (2007) teigia, kad mokymosi ir karjeros pasirinkimai būtų kokybiški, kad karjera būtų valdoma, o ne plėtotusi chaotiškai, reikalingos tam tikros kompetencijos. Autoriai šias kompetencijas vadina karjeros valdymo kompetencijomis, tai yra asmens darbo ir mokymosi patirčių sekos planavimui, derinimui su kitomis gyvenimo sritimis, įgyvendinimui ir vertinimui reikalingos žinios, gebėjimai, įgūdžiai ir nuostatos. Galima teigti, kad šios kompetencijos jau turi būti ugdomos

mokykloje, moksleiviams pasirenkant tam tikrą profesiją, nes šis pasirinkimas yra vienas iš karjeros planavimo etapų.

Profesinio pasirinkimo ir apsisprendimo klausimus įvairiais aspektais plėtojo šie užsienio šalių tyrėjai: F. Parsons (1909), D. E. Super (1961, 1962a, 1962b), B. S. Jr. Tillinghast (1964), J. Holland (1973), K.B. Hoyt (1979), N. Rubinton (1980), Sh. Fukuyama (1980,1982, 1984), E. L. Herr ir S. H. Cramer (1984) ir kiti. Lietuvoje įvairius ugdymo karjerai aspektus tyrinėjo K. Paltarokas (1928), A. Gučas (1937), J. Laužikas (1937, 1969, 1972), P. Maldeikis (1939), H. Galkytė (1977), L. Jovaiša (1975, 1981, 1998), B. Jatautaitė (1993), R. Petrauskaitė (1996), V. Stanišauskienė (2000), R. Kučinskienė (2003), K. Pukelis, V. Kregždė, V. Indrašienė (2006) ir kt.

Tyrimo objektas. Veiksniai, lemiantys mokinių profesinės karjeros apsisprendimą.

Hipotezė. Tikėtina, kad vyresniųjų klasių mokinių profesinės karjeros pasirinkimui didžiasusią įtaką turi socialiniai ir psichologiniai veiksniai.

Tyrimo tikslas. Nustatyti vyresniųjų klasių mokinių profesinės karjeros apsisprendimą įtakojančius veiksnius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti pedagoginę, psichologinę, sociologinę literatūrą, atskleidžiant:
 - teorinius profesinės karjeros sampratos aspektus,
 - profesijos pasirinkimą įtakojančius veiksnius ir pasirinkimo galimybes,
 - vyresniųjų klasių mokinių ugdymo karjerai tikslus ir aktualumą.
2. Išsiaiškinti vyresniųjų klasių mokinių karjeros modeliavimo ypatumus.
3. Remiantis tyrimo duomenimis, nustatyti vyresniųjų klasių mokinių profesijos apsisprendimą lemiančius veiksnius.
4. Atskleisti informacijos sklaidos trūkumus mokiniams renkantis profesiją.

Tyrimo imtis ir metodika. Empirinis tyrimas buvo atliekamas 2009 metais spalio – lapkričio mėnesiais Naujosios Akmenės, Ventos, Mažeikių miestuose. Apklausoje dalyvavo 178 respondentai (47 proc. mergaičių ir 53 proc. berniukų). Pasirinktos 2 gimnazijos, 1 pagrindinė, 3 vidurinės mokyklos Naujosios Akmenės, Ventos, Mažeikių miestuose. Siekiant išsiaiškinti moksleivių profesinės karjeros apsisprendimą įtakojančius veiksnius, pagrindiniu tyrimo metodu pasirinktas *empirinių tyrimų kiekybinis metodas – anketinė apklausa*. Tyrimui atlikti naudojama autoriaus parengta anketa paaugliams (16 – 18 metų). Anketos struktūrą sudaro įvadinė ir pagrindinė dalys. Įvadinėje dalyje įvardijamas apklausos tikslas, pildymo instrukcija, akcentuojamas tyrimo anonimiškumas. Pagrindinėje dalyje pateikiami su tyrimo problema susiję klausimai.

Tyrimo etapai:

I etapas – formuluojamas temos pavadinimas, numatomi uždaviniai, analizuojama pedagoginė, psichologinė ir mokslinė metodinė literatūra, interneto duomenų bazės. Analizės tikslas – teoriškai pagrįsti empirinį tyrimą.

II etapas – kuriama tyrimo metodika, tyrimo instrumentas. Mokyklose atlikta apklausa, kurios tikslas – nustatyti vyresniųjų klasių mokinių profesinės karjeros apsisprendimą įtakančius veiksnius.

III etapas – atlikta statistinė duomenų analizė, kuri leido patikrinti hipotezę bei įtakėjo tyrimo išvadų formulavimą.

IV etapas – suformuluotos tyrimo išvados bei rekomendacijos.

Darbo struktūra. Darbą sudaro santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, teorinė dalis (šeši skyriai) ir empirinė dalis (trys skyriai), išvados, rekomendacijos, literatūra (72 šaltiniai), priedai. Tyrimo rezultatų analizę darbe iliustruoja 10 lentelių ir 11 paveikslų. Darbo apimtis (be priedų) – 63 puslapiai.

1. MOKINIŲ PROFESINĖS KARJEROS APSISPĖNDIMĄ ĮTAKOJANČIŲ VEIKSNIŲ TEORINIAI ASPEKTAI

1. 1. Profesinės karjeros ir karjeros projektavimo samprata bei struktūra

Profesinės karjeros samprata. Vienas esminių šiuolaikinės Lietuvos švietimo sistemos uždavinių – užtikrinti visavertę žmogaus raidą visais jos etapais bei įtvirtinti ir sustiprinti mokinių motyvaciją pasirengti tolesnėms studijoms bei profesinei veiklai. Profesinės karjeros ugdymas ypač svarbus mokykliniame amžiuje, nes būtent pagrindinių, vidurinių mokyklų bei gimnazijų mokiniai turi pasirinkti mokymosi kryptį, profilį, pakraipą ir šį pasirinkimą sieti su ateities perspektyvomis, t. y. būsima profesija ir darbu.

Profesinės veiklos pasirinkimas yra vienas esminių asmens pasirinkimų, lemiančių gyvenimo sėkmę ar nesėkmę, asmens ekonominę ir socialinę aplinką. Profesinės karjeros samprata yra labai svarbus ugdymo proceso elementas, nuo kurio priklauso tolesnis asmens karjeros planavimas.

Tarptautinių žodžių žodyne (2003) *karjera* apibūdinama kaip sėkminga veikla, pasisekimas gyvenime, veiklos rūšis. Tai kiekvieno žmogaus prigimtinis siekis, jo nuostatų ir veiklų seka, susijusi su darbine patirtimi per visą gyvenimą.

Profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo D metodikoje (2007), *karjera* apibūdinama kaip žmogaus kūrybinių pasiekimų kelias, kurį apibūdina socialiai reikšmingų žmogaus vaidmenų seka (darbo vietos, pareigos) bei mokymosi, profesinės veiklos ir asmeninės saviraiškos rezultatai (apdovanojimai, moksliniai laipsniai ir pan.).

Profesinės karjeros sampratą galima apibūdinti dvejopai: profesinė karjera – tai darbo proceso ir darbo turinio tikslingas atitikimas vykdant asmeniui darbinės užduotis, atliekant tam tikras funkcijas. Darbinė elgsena nukreipiama į asmeninius ir grupinius žmonių interesus, padeda tenkinti jų poreikius. Žmogus laipsniškai įauga į profesinę ir socialinę aplinką. *Susidaro galimybės siekti profesinės karjeros.* Profesinė karjera – tai asmens profesijos pasirinkimas ir karjeros planavimo strategijos: individo gebėjimai, vertybės, interesai. Planuojant profesinę karjerą, konstruojama darbo vertybių sistema (pasak Gardner (1983), darbo vertybės atspindi asmenines vertybes), kuri padeda pasirinkti darbą, padaro jį prasmingesnį, tikslingesnį (Valackienė, 2003).

Profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo D metodikoje (2007) nurodyta, kad ugdymo metu pačios profesinės karjeros sąvokos suvokimas yra ypač svarbus. Sėkmingam profesinės karjeros keliui svarbus humanistinių ir pragmatiškųjų vertybių balansas, kad būtų užtikrintas asmens svarbiausių gyvenimo poreikių patenkinimas. Svarbu įvertinti, kad šiuolaikinis

darbo pasaulis vystosi labai dinamiškai, vyksta nuolatinė veiklos rūšių ar profesijų kaita, kinta keliai ir būdai įgyti ar tobulinti profesines kompetencijas atsižvelgiant į žmonių norus, galimybes, poreikius ir vertybines nuostatas.

Profesijos rinkimosi raidos atstovas D. E. Super (1957) panaudojo tris svarbias idėjas. Visų pirma jis teigė, kad bet kuris žmogus turi potencialias sėkmės ir pasitenkinimo galimybes įvairiose profesijose ir kad žmonės skirtingai tinka profesijoms, nes jų interesai ir gebėjimai vienoms profesijoms daugiau dera negu kitoms. Kita idėja remiasi Aš samprata. D. E. Super (1957) teigė, kad profesinis savivaizdis formuojasi vaikui stebint ir identifikuojantis su suaugusiu dirbančiu žmogumi. Trečioji idėja, kad individo metodai, veiklos stiliai, naudojami vienais gyvenimo etapais, bus jam parankūs kitais gyvenimo etapais. Jis pasiūlė asmenybės profesinės veiklos kelią suskirstyti į keletą stadijų:

1. **Augimo stadija** (nuo gimimo iki 14 metų). Šiuo laikotarpiu pradeda formotis vaiko (paauglio) savivaizdis (Aš koncepcija) jam identifikuojantis su reikšmingais suaugusiais (tėvais, mokytojais, ir t.t.).

2. **Tyrinėjimų stadija** (nuo 15 iki 24 m). Jaunuolis, eksperimentuodamas su socialiniais ir profesiniais vaidmenimis, klausia savęs: koks esu, kas man patinka, kas man sekasi? Taip jis galvoja apie būsimą profesiją, kuri turėtų išmaitinti ir patenkinti jo psichologinius – dvasinius poreikius.

3. **Įsitvirtinimo stadija** (nuo 25 iki 44 m.). Kaupdamas realaus darbo patirtį, individas siekia susikurti tam tikrą (stiprią) poziciją, jis arba kyla karjeros laiptais statuso prasme, arba darosi vis didesnis savo srities žinovas.

4. **Išlaikymo stadija** (45 – 64 m.). Pasireiškia būdingas siekis išsaugoti ar net pagerinti anksčiau įgytą profesinę poziciją, bet iš surastos profesijos ribų neišeinama.

5. **Silpnėjimo stadija** (nuo 65 m.). Senatvė sumažina galimybes žmogui išlikti profesine prasme aktyviam. Planuojama išeiti (arba išeinama) į pensiją ir ruošiamasi spręsti kitus gyvenimo uždavinius.

V. Stanišauskienė (2004) teigia, jog nagrinėjant Super teoriją žmogaus raidos aspektu, ypač atkreiptinas dėmesys į teiginį, kuriame pabrėžiamas karjeros etapiškumas. Autorės nuomone, svarbu pastebėti, kad Super toliau tobulino savo teoriją, suprasdamas, jog tas pats karjeros modelis negali tikti kiekvienam žmogui. Šiandien žmonių karjeros yra labai įvairios, taigi su Super išryškintais etapais galima susidurti įvairiuose amžiaus tarpsniuose. Pagal šią teoriją suprantama, kad vaikystėje pasirengiant karjerai, vaikas turėtų išsiaiškinti savo gebėjimus ir interesus kokiais nors veiklai ar sričiai. Moksleivio, besirenkančio profesiją, etapas yra – tyrinėjimas. Tai reiškia, kad šiame etape moksleivis turi analizuoti savo asmenines savybes,

tinkamumą tam tikrai profesijai, bei darbo pasaulį ir išsiaiškinti, ko jam reikia, kokiam darbui jis gali tikti.

Profesinė karjera turi būti neatskiriama ir darni viso gyvenimo dalis – gyvenimo modelis, kur derinama darbinė, mokymosi ir laisvalaikio veikla. Kiekvienas pagal savo gyvenimo situaciją konstruoja unikalų ir nepakartojamą gyvenimo modelį, kuris padėtų būti laimingam.

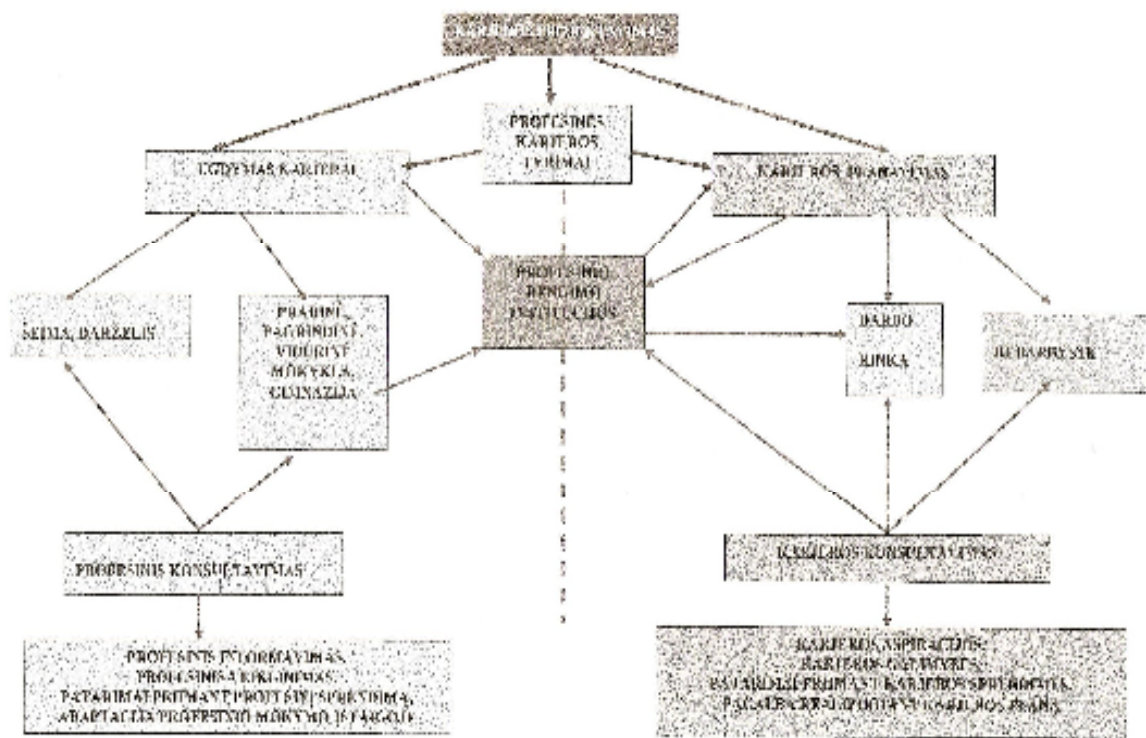
Ugdymas karjerai - tai bendros ugdymo institucijų, šeimos, bendruomenės pastangos padėti jaunam žmogui pasirinkti jo gabumus, pašaukimą atitinkančią profesiją, susieti ugdymą ir darbą, apsispręsti kokioje profesinio rengimo institucijoje jam reikia mokytis ar studijuoti. Ši karjeros projektavimo sudedamoji dalis skirta padėti jaunimui rasti geriausią profesijos rinkimosi sprendimą, atsižvelgiant į darbo rinkos poreikius ir jaunų žmonių individualius ypatumus. Ugdymo karjerai procesas įgyvendinamas per profesinį konsultavimą, kuris apima ir profesinį informavimą, profesinį veikdinimą bei patarimus priimant profesinį sprendimą. Mokyklinis ugdymo karjerai modelis taip pat yra taikomas ugdymo karjerai elementus integruojant į bendrojo ugdymo turinį nuo pradinių iki dvyliktos klasės (Indrašienė, Grinytė, 2007).

Karjeros projektavimas, kaip visą gyvenimą trunkantis procesas šiuolaikinėje žinių visuomenėje, K. Pukelio (2003, p. 66) teigimu, tampa ypatingai aktualus dėl daugelio priežasčių. *Pirma*, darbo rinkos poreikių kaitos dinamika darosi vis spartesnė. Žmonėms vis dažniau tenka keisti veiklos pobūdį. Svarbu tampa ne tik išlikti, bet ir būti konkurencingu bei sėkmingu darbo rinkoje. Kita vertus, žmogaus profesinis pašaukimas kaip gabumas tam tikrai veiklai išlieka pastovus ir nekintantis. Vadinasi, labai svarbu jau jaunystėje pasirinkti tokią profesiją, kuri labiausiai atitiktų prigimtinių profesinių pašaukimą. Rinkos ekonomika grįstoje žinių visuomenėje tai pats svarbiausias, bet tuo pačiu ir sudėtingiausias uždavinys. *Antra*, sparti darbo rinkos poreikių kaita bei žinių tapimas esmine sėkmės sąlyga konkurencija grįstoje rinkos ekonomikoje kelia naujus reikalavimus ir jos subjektų gebėjimams gauti tokių žinių, kurios leistų, ne tik išlikti, bet ir nugalėti konkurencinėje kovoje.

Akivaizdu, kad aktualus žinių visuomenėje yra mokymasis, ypač profesinis, kuris tampa neišvengiama būtinybe. Tačiau mokymasis visuomet yra tikslingas, nukreiptas į tam tikrų gebėjimų, tiek bendrųjų, tiek specialiųjų, susijusių su konkrečia profesija, įgijimu. Darbo rinkos kaita, kurią sąlygoja sparti mokslo ir technologijų pažanga, objektyviai užprogramuoja būtinybę numatyti, t.y. projektuoti savo karjeros pokyčius, kurių pagrindu priimamas sprendimas ką ir kodėl reikia mokytis. Vadinasi, karjeros projektavimo gebėjimai tampa nepaprastai aktualiais, nes mylimas darbas yra svarbi žmogaus gyvenimo prasmės sudedamoji dalis.

K. Pukelis (2003) nurodo, jog „**karjeros projektavimas** - tai nuolatinės žmogaus pastangos išvelgti darbo rinkos kaitos tendencijas ir prognozuojamų pokyčių kontekste tirti, planuoti bei įgyvendinti savo profesinės veiklos tobulinimo procesus, siekiant išlikti nuolat kintančioje darbo

rinkoje bei įprasminti savo gyvenimą. Vadinasi, karjeros projektavimas apima visą žmogaus gyvenimą, nes kiekvienas žmogus nuolat projektuoja savo profesinio gyvenimo kelią. Esminis karjeros projektavimo skirtumas nuo ugdymo karjeros ir karjeros planavimo procesų yra tas, kad karjeros projektavimas apima dar ir **profesinės karjeros tyrimus**, kai tuo tarpu ugdymas karjerai ir karjeros planavimas tik naudojami profesinės karjeros tyrimų duomenimis, planuojant ir realizuojant šiuos procesus konsultavimo būdu. Profesinės karjeros tyrimai gali būti orientuoti į duomenų gavimą, siekiant padėti priimti kuo racionalesnį profesinį sprendimą arba į duomenų gavimą, siekiant parengti kuo racionalesnį karjeros planą konkrečioje profesinėje veikloje. Karjeros projektavimo išdava – individualaus žmogaus **karjeros projektas**. Karjeros projektas gali būti skirtas jaunimui, besiruošiančiam veiklai darbo rinkoje ir suaugusiems žmonėms, jau veikiantiems darbo rinkoje“ (Pukelis, 2003).

1 pav. **Karjeros projektavimo struktūra** (Pukelis, 2003)

K. Pukelio (2003) teigimu, karjeros projektavimo jaunimui tikslas – padėti priimti racionalių profesinį sprendimą, atsižvelgiant į vaikinų ar merginų individualius prigimties ypatumus bei darbo rinkos poreikius tam tikroje laiko perspektyvoje.

Profesinė karjera – tai racionalaus profesinio sprendimo ir karjeros planavimo išdava. Būtina pabrėžti, kad karjerą galima pradėti planuoti tik tuomet, kai žmogus profesiskai apsisprendžia, t.y. priima atitinkamą profesinį sprendimą, nes kiekvieną karjeros planą įtakoja konkrečios profesijos prigimtis.

Profesinės karjeros planavimas – tai kryptingas asmens parengimas profesijos pasirinkimo apsisprendimui. Galime patyrinti tokio profesinės karjeros planavimo piramidę (žr. 2 pav.).

2 pav. **Profesinės karjeros planavimo piramidė** (sudaryta pagal Baltrėnienę ir kt., 1998)

Vadinasi, racionalus profesinis apsisprendimas ir darbo rinkos poreikius atitinkantis karjeros planas yra sėkmingos profesinės karjeros prielaidos. Vis dėl to pirmoji prielaida - racionalus profesijos pasirinkimas, svarbesnė, nes suklydus profesijos pasirinkimo etape, karjeros planavimas nebus sėkmingas – karjera bus planuojama profesinėje veikloje, neatitinkančioje žmogaus prigimtinius gabumus, konkrečiu atveju – profesinio pašaukimo.

1. 2. Profesijos rinkimosi teorijos ir jų apžvalga

Darbo pasaulyje begalė profesijų, kurios kinta keičiantis visuomenės poreikiams. Tinkamo sprendimo suradimas – ilgas ir daugiamatis procesas. Psichologinėje literatūroje egzistuoja nemažai karjeros teorijų. Siekiant išryškinti karjeros apsisprendimo svarumą, veiksnius, aptiriamos keletas pagrindinių psichologinių profesijos rinkimosi teorijų. Mokslinėje literatūroje išskiriamos atitikimo, poreikių, vertybių, vystymo psichologinės karjeros teorijos. Dauguma karjeros konsultantų, specialistų seka bendromis teorinėmis prielaidomis kaip pagrindu (Emundson, 1995).

Atitikimo teorijos pagrindėjas profesinio orientavimo teorijos ir praktikos pradininku laikomas amerikietis *F. Parsonas*. Mokslininkas išskiria tokius pagrindinius veiksnius,

įtakojančius profesijos rinkimąsi: *savęs pažinimą* (bruožai: poreikiai, polinkiai, interesai, gebėjimai ir kt.); *profesijų ypatumų pažinimą* bei *atitikimą tarp asmenybės bruožų ir profesijos veiksmų supratimą*. Ši teorija, akcentuojanti individų savęs bei profesijų keliamų reikalavimų pažinimą, siekiant nustatyti atitikimo laipsnį, kritikuota dėl koncentruotume tik į individualių savybių ir veiksmų identifikavimo, per didelio dėmesio testavimui, turėjo įtakos naujų teorijų plėtotei. Pasak Zunker (1998), šios teorijos reikšmė ir įtaka pati ilgalaikiška iš visų karjeros vystymo teorijų, veikianti pavieniui arba integruota į kitas karjeros teorijas (Kučinskienė, 2003).

Labai populiari tarp teoretikų ir praktikų yra **J. Hollando** (1985) teorija. Tai vienas iš ankstyviausių karjeros atitikimo modelių – šešių asmenybės tipų modelis, kuriame teigiama, kad žmogus, pasirinkdamas profesiją, išreiškia savo asmenybę.

Pasak J. Hollando, individus traukia profesijos, atitinkančios tam tikras jo ypatybes. Savo ir profesijos vaizdinių lyginimo rezultato priėmimas ar atmetimas yra pagrindinė profesijos pasirinkimo dominantė (Petkevičiūtė, 2006).

Anot Zunker (1998), Hollando asmenybės ir profesinės aplinkos atitikimo teorija grindžiama tokiais teiginiais (cit. iš: Kučinskienė, 2003, p. 74):

1. Individai gali būti priskiriami vienam iš šešių tipų: realistiniam, intelektualiam (tiriamajam), meniniam, socialiniam, versliam ar konvencionaliam;
2. Yra šešios profesinės aplinkos rūšys: realistiškos, intelektualios, meninės, socialinės, verslios ir konvencionalios;
3. Žmonės ieško aplinkos, kurioje galėtų išreikšti ir tobulinti savo įgūdžius, polinkius, įkūnyti savo nuostatas bei vertybes ir priimti priimtinas problemas bei vaidmenis;
4. Asmens elgsena – sąlygota sąveikos tarp jo asmenybės ir jo aplinkos charakteristikų.

Asmenybei svarbu suprasti, kokiam tipui ji priklauso ir tuo remiantis rinktis atitinkamą profesiją, darbo aplinką. J. Hollando teorijos pagrindu rengiami testai, ji taikoma karjeros vystymo tyrimuose, karjeros ugdymo bei konsultavimo praktikoje.

R. Kučinskienė (2003) pateikia *A. Roe – poreikių teorijos* atstovės idėjas, kuri savo teorijoje akcentuoja ankstyvosios vaikystės patirties reikšmę asmenybės poreikių formavimuisi ir karjeros vystymui. Savo teoriją A. Roe grindžia žymių fizikos, biologijos, socialinių mokslų tyrinėtojų ankstyvosios vaikystės ir jų karjeros analize, kurioje išskiriami trys emociniai santykių šeimoje tipai:

1. Emocinis susitelkimas į vaiką, kai tėvai labai globoja savo vaikus, kelia jiems didelius reikalavimus skatindami vaikų priklausomybę, ribodami jų savarankiškumo vystymąsi;
2. Vaiko vengimas, kai patiriamas emocinis atmetimas arba fizinis apleidimas, vaikais nesirūpinama, elgiamasi šaltai, jie ignoruojami;
3. Vaikas priimamas toks, koks jis yra (Kučinskienė, 2003).

A. Roe nuomone (Kučinskienė, 2003), ankstyvosios vaikystės pasitenkinimas ir frustracijos vaidina reikšmingą vaidmenį asmeniui siekiant pasitenkinimo tam tikroje veikloje, tad poreikių patenkinimo būdai apibrėžia, kokie poreikiai taps didžiausia motyvuojančia jėga renkantis profesijas. Jos būna dviejų kategorijų: į žmones orientuotos (paslaugos, prekyba, vadyba, švietimas ir kultūra, žurnalistika, menas, pramogų industrija ir kt.); į daiktus orientuotos (technologijos – gamyba, transportavimas, žemės ūkis, miškininkystė, mokslinė veikla).

Apie tai buvo rašoma ir „Profesinės karjeros vadove“ (1998): vaikai, kurių šeimoje vyravo šilti, draugiški santykiai, rinksis profesijas, orientuotas į bendradarbiavimą su kitais, o vaikai, kurių šeimose vyravo šalti, abejingi santykiai, rinksis profesijas, orientuotas į veiklą su daiktais.

Kitas profesijos rinkimosi teorijos atstovas – R. Hoppock, kurio teorija atskleidžiama dešimtyje postulatų:

1. Profesiją renkama si poreikiams tenkinti. Pasak R. Hoppocko, kiekvienas individas turi daugybę poreikių – fizinių, psichologinių, tad žmonių reakcijos į šiuos poreikius ir lemia profesijos pasirinkimą.
2. Renkamasi ta profesija, kuri geriausiai tenkins poreikius. Žmonių elgesį veikia daug poreikių, bet profesija renkama si pagal kurią nors vieną, svarbiausią.
3. Poreikiai gali būti intelektualiai suvokiami arba vertinami kaip patrauklūs ir dėl to darantys įtaką pasirinkimui.
4. Profesiją rinktis pradeda tada, kai pirmą kartą įsisąmoninama, jog profesija padės patenkinti poreikius.
5. Profesijos rinkimasis yra tobulinamas, kai pradeda geriau numatyti, kaip būsima profesija tenkins poreikius.
6. Rinktis profesiją padeda savęs pažinimas. Savo poreikių, ambicijų, tikslų, vertybių, gyvenimo filosofijos įvertinimas padeda individui geriau suprasti, ko norima iš gyvenimo.
7. Informacija apie profesijas taip pat padeda pasirinkti.
8. Pasitenkinimas darbu priklauso nuo to, kiek dirbamas darbas tenkina poreikius ir kiek, individo nuomone, turėtų tenkinti.
9. Pasitenkinimą sukelia toks darbas, kuris tenkina poreikius dabar ir tenkins ateityje.
10. Pasirinktą profesiją visuomet galima keisti, jei tikima, kad toks pakeitimas geriau tenkins poreikius (Profesinės karjeros vadovas, 1998).

Taigi, R. Hoppocko profesijos rinkimosi teorijos pagrindas – poreikiai. Atsižvelgdamas į juos individas priima profesijos pasirinkimo sprendimus.

Vertybių teorijos objektas – vertybės, kurių laikosi individas. Žmonėms būdingas tam tikras orientavimosi, elgesio modelis, kuriuo remiantis vertinami savi bei kitų individų veiksmai.

Vertybės, toleruojamos individų, neabejotinai vaidina didelę įtaką priimant karjeros sprendimus, jomis grindžiami tikslai, siekiai. Dominuojant dvasinėms vertybėms priimami vienokie, materialinėms - kitokie sprendimai. Vertybės, anot R. Kučinskienės (2003, p. 89) – “giluminis žmonių elgsenos ir jų karjeros kelrodis”.

Dar viena psichologinių karjeros teorijų – *vystymo teorija*. Ryškiausias profesijos rinkimosi raidos modelio atstovas – D. Superis. Profesinio elgesio plėtros teorijai D. Superis (1957) panaudoja tris svarbiausias idėjas: 1) *kiekvienas žmogus turi potencialias sėkmės ir pasitenkinimo galimybes įvairiose profesijose*; 2) *idėja remiasi Aš samprata*. Jis teigia, kad profesinis savivaizdis formuojasi vaikui stebint ir identifikuojantis su suaugusiu dirbančiu žmogumi; 3) *individo metodai, veiklos stiliai, naudojami vienais gyvenimo etapais, bus jam parankūs ir kitais gyvenimo etapais*. Kaip teigia V. Gies, (Guidance & Counseling) profesinė raida, vystimasis yra kompromisas tarp asmeninių ir socialinių faktorių.

D. Superio manymu, profesinė raida vyksta visą laiką, prasideda maždaug vaikystės viduryje ir tęsiasi visą suaugusio žmogaus gyvenimą (Profesinės karjeros vadovas, 1998). Savivaizdžio bei karjeros vystymo susiejimas laikomas svarbiausiu D. Superio įnašu į karjeros vystymo teoriją.

Aptartos teorijos padeda suprasti profesijos rinkimosi proceso sudėtingumą, šio proceso tyrinėjimo intensyvumą, profesinio apsisprendimo karjeros procese svarbą. Sekančiame poskyryje aptariami profesijos pasirinkimo galimybės karjeros procese.

1. 3. Profesijos pasirinkimo galimybės karjeros procese

Profesinė karjera glaudžiai susijusi su darbu. **Darbas** – tai žmonių veikla siekiant konkrečių tikslų arba žmonių pastangos atliekant konkrečią veiklą (Laužackas, 2005). Svarbu, kad darbas būtų mėgstamas, priimant sprendimą dėl profesinės karjeros pasirinkimo, pamąstyti pačiam individui apie tai, kuo iš tikrųjų norėtų būti, kokia veikla teiktų džiaugsmo, o koks darbas būtų kančia. Be to, svarbu savo norus suderinti su darbo rinkos teikiamomis galimybėmis, todėl reikia pradėti planuoti savo karjerą atsižvelgiant į darbo rinką ir į savo vertybes.

Profesijos pasirinkimas bei profesinis pasirengimas yra klausimai, kuriuos sprendžia kiekvienas moksleivis, paauglys. R. Žukauskienės (1998) teigimu, paauglių tapsmui bendravimas bendraamžių grupėje yra labai svarbus įgyjant socialinę patirtį, laisvėjant nuo šeimos, formuojant individualią pažiūrų sistemą. Vadinasi, paaugliui taip pat labai svarbu gebėti įvertinti savo galimybes ir gabumus pasirenkant profesiją.

Anot A. Vaičiulienės (2004), karjeros požiūriu paauglystės etapas yra ypatingas, nes būtent paauglystėje tarp kitų tapatumo įtvirtinimui svarbių klausimų yra keliami šie: kokį darbą aš ketinu

dirbti? Kokia bus mano karjera? Taigi jau paauglystėje, jei sėkmingai įveikiama jos krizė, žmogus ima kurti savosios karjeros vizijas. Jei tapatumas neįtvirtinamas, žmogus yra nepajėgus sąmoningai rinktis tolesnes savo mokymosi ar darbines veiklas. Tokio žmogaus karjera negali būti sėkminga, nes, paprasčiausiai, jis pats nežino, ko siekia ir kas jam yra karjeros sėkmė.

R. Adamonienės ir kt. (2001) teigimu, paauglystės laikotarpis yra svarbus karjeros aspektu ir dėl kitų priežasčių: būtent tada, kai paauglys bando įtvirtinti savąjį tapatumą, nustatyti savąjį vaidmenį visuomenėje, kyla natūralus poreikis pažinti save, bendrauti ir veikti socialinėje aplinkoje. Tokia veikla yra prielaida asmeninei ir socialinei kompetencijoms, kurios yra būtinos karjeros procese, ugdytis. Ugdymo aspektu svarbu, kad tos prielaidos būtų šiam amžiaus tarpsnyje būtų pakankamos. Taigi, vėl galima teigti, kad galimybių ir gabumų įvertinimas yra savo vaidmens visuomenėje nustatymo veiksniai.

Kaip žinia, profesiniam pasirengimui ir apsisprendimui įtakos turi gabumai ir gebėjimai. Šiandien gabumai laikomi daug sudėtingesniu reiškiniu, negu manyta anksčiau. Galima sakyti, kad per pastarąjį dešimtmetį gabumų samprata iš esmės pasikeitė. Iki šiol nėra nei griežto „gabumų“ apibrėžimo, nei bendro sutarimo dėl jų reikšmės.

Remiantis D. P. Hallahan, J. M. Kauffman (2003), galima teigti, kad šiuo metu yra žinoma virš 100 gabių ir talentingų vaikų apibrėžimų ir dėl vieningo, visuotinai priimto apibrėžimo nesutariama. Specialistų naudojami apibrėžimai nėra savaime nei teisingi, nei klaidingi. Kai kurie apibrėžimai galbūt yra tikslesni ar naudingesni už kitus, tačiau iki šiol negalime pasakyti, kad jie „teisingesni“ kokia nors absoliučia prasme.

Psichologijos žodyne (1993) teigiama, kad gabumai - individualios psichologinės žmogaus savybės, lemiančios vienokios ar kitokios jo veiklos sėkmę. Individo gabumai atsiskleidžia mokantis veiklos ir nustatomi pagal tai, kaip greitai, lengvai ir tvirtai individas, palyginti su kitais tose pačiose sąlygose esančiais žmonėmis, išmoka ją atlikti.

Kaip teigia L. Jovaiša (1993), gabumai yra anatominių – fiziologinių sėkmingos veiklos pradmenų užuomazgų visuma, sąlygojanti lengvą, greitą ir kokybišką fizinių ir protinių veiksmų plėtrą. Gabumas yra įgimtas, bet jis plastiškas, kinta kokybiškai vystosi praktinėje veikloje. Jei įgimti gabumai neplėtojami, nelavinami, jie negali pasireikšti. Gabumas – visų sugebėjimų, įgytų mokantis ir dirbant, pagrindas.

Daugelis padarytų tyrimų rodo, kad specialūs gabumai muzikai, tapybai, inteligencija yra genetiškai paveldimi, bet ir čia aplinka vaidina didelį vaidmenį, suteikdama galimybes tuos gabumus išreikšti. Kaip teigia V. Černius (1992, p. 7), „šalia prigimties ir aplinkos svarbu yra ir pats individas, ką jis su savo prigimtimi daro, kaip ją veikia ar keičia“

Profesiniam pasirengimui yra svarbūs ir bendrieji ir specialieji moksleivio gebėjimai. Kaip teigia G. Butkienė, A. Kepalaitė (2004), bendrieji sugebėjimai – tai tos asmens pažinimo arba

asmenybės ypatybės, kurios yra būtinos visiems darbams: sugebėjimas sutelkti dėmesį, įsiminti ir atgaminti. Bendraisiais protiniais sugebėjimais laikoma sugebėjimas suvokti, kas svarbiausia, išskirti esminius ir neesminius, tipiškus ir netipiškus požymius, sugebėjimas lyginti, sisteminti, klasifikuoti, apibendrinti ir abstrahuoti, konkretizuoti, nustatyti kiekybės ir kokybės, priežasties ir pasekmės, kiekio bei erdvės santykius, sugebėjimas išreikšti vaizdus ar mintis žodžiais, pagrįsti savo teiginius, tikslingai elgtis, motyvuoti savo veiksmus ir kt.

Specialiuosius gebėjimus G. Butkienė, A. Kepalaitė (2004) įvardija kaip vieną ar dvi psichofiziologines ypatybes, garantuojančias didelę sėkmę siauroje veiklos srityje, pavyzdžiui absoliuti muzikinė klausa, sugebėjimas mintyse atlikti daugybės ir dalybos veiksmus ar ištraukti matematinę šaknį. Taigi, galima sutikti, kad moksleiviams ypatingai yra svarbu įvertinti ir tobulinti savo specialiuosius gebėjimus, kurie gali padėti susikurti sėkmingą profesinę karjerą.

Anot R. Kučinskienės (2003), profesinės karjeros kompetentingumą sudarantys gebėjimai, turi būti plėtojami bendrojo lavinimo ir profesinio rengimo metu bei tapti pagrindu visą gyvenimą vystant karjerą. Autorė pateikia tokias gebėjimų grupes:

1. *Savęs pažinimo gebėjimai*, padedantys išsiaiškinti dabartines ir ateityje numatomas įgyti asmenines vertybes, gebėjimus, lūkesčius ir kt. Tai būtini gebėjimai renkant ir atliekant įvairius socialinius vaidmenis gyvenime.

2. *Darbo pasaulio pažinimo gebėjimai*, grindžiami informuotumu apie darbo pasaulio ir jame egzistuojančios karjeros pasirinkimų įvairovės dinamiką. Būtina suvokti socialinių karjerą sąlygojančių ekonomikos ir užimtumo veiksnių sistemą ir kaitą, identifikuoti karjeros galimybių įvairovę ir jų siekimo alternatyvas. Per gyvenimą šie gebėjimai nuolat naudojami identifikuojant, vertinant ir interpretuojant informaciją apie naujas sėkmingos ir pasitenkinimą teikiančios karjeros galimybes.

3. *Nuolatinio tobulėjimo*, arba mokymosi visą gyvenimą, gebėjimai yra svarbiausia asmenybės savikūros ir saviraiškos visuomenėje prielaida ir rezultatas.

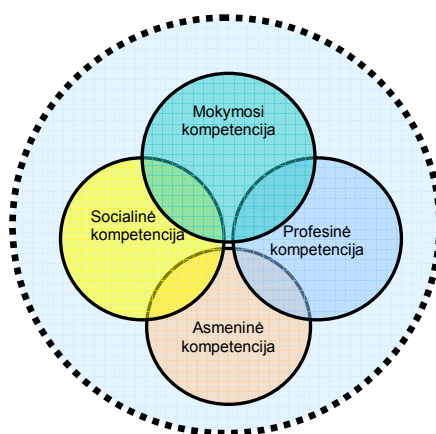
4. *Prisitaikymo darbe gebėjimai*, t.y. baziniai šalies ekonominės sistemos pagrindai, laiduojantys supratimą ir pagarbą jai ir efektyvų funkcionavimą joje, asmeniškai vertingų darbo vertybių sistema, sąlygojanti individo norą dirbti, darbo paieškos ir išsilaikymo jame gebėjimai, darbo įpročiai, garantuojantys produktyvumą darbo vietoje, gebėjimai, reikalingi darbo vietos humanizavimui pagal savo poreikius, gebėjimai, reikalingi turiningam laisvalaikio leidimui.

5. *Savivaldos gebėjimai*, apimantys savęs pažinimo ir darbo pasaulio pažinimo gebėjimais pagrįstų karjeros, taip pat ir mokymosi bei gyvenimo sprendimų priėmimo, jų koregavimo ir įgyvendinimo procesus. Karjeros tikslų, jų siekimo būdų ir priemonių bei rezultatų vertinimo sistemiškumas ir racionalumas įgalina optimizuoti tiek organizacinės, tiek asmeninės karjeros modelių vystymą šiuolaikinėmis neapibrėžtumo ir rizikos sąlygomis. Tai gebėjimai prisiimti

atsakomybę už savo karjerą, jos planavimo, organizavimo, motyvavimo ir kontroliavimo įgūdžiai.

Šiuolaikiniame darbo pasaulyje žmogus turi daug ką gebėti bei pasižymėti tam tikromis asmeninėmis savybėmis. Kaip rodo darbo pasiūlos skelbimų tyrimas (Stanišauskienė, 2000) bei mokslo darbų karjeros srityje analizė, ypatingai akcentuojamas užsienio kalbų mokėjimas, kompiuterinis raštingumas, komunikabilumas, gebėjimas dirbti komandoje, nuolatinis tobulėjimas ir t.t. Gebėjimai ir asmeninės savybės, įgalinantys žmogų spręsti profesiniame kelyje jam iškylančius uždavinius, gali būti įvardinti kaip laiduojantys karjeros kompetenciją.

Įsigilinus į būtinų gebėjimų įvairovę, išryškėja keturios sritys, kurioms gali būti priskirti karjeros gebėjimai. Tam tikrai sričiai priskirtini gebėjimai laiduoja atitinkamą kompetenciją, kuri yra integralios karjeros kompetencijos dalis (žr. 3 pav).

3 pav. **Integralios karjeros kompetencijos dalys** (Stanišauskienė, 2004.)

Integralią šiuolaikinės karjeros kompetenciją sudaro keturių kompetencijų – asmeninės, socialinės, mokymosi bei profesinės – sistema.

Asmeninės kompetencijos srityje yra žmogaus savęs pažinimo ir savęs pristatymo gebėjimai.

Socialinės kompetencijos sričiai priskirtini žmogaus santykį su kitais žmonėmis ir socialine aplinka harmonizuojantys gebėjimai ir savybės.

Mokymosi kompetencijos srityje – gebėjimai, įgalinantys žmogų saviugdai.

Profesinę kompetenciją sudaro specifiniai profesiniai gebėjimai bei gebėjimai ir savybės, susiję su žmogaus **darbine veikla**.

Sąmoningas karjeros veiklos srities pasirinkimas – vienas iš rengimosi karjerai uždavinių. V. Stanišauskienė (2004) atskleidžia dvejopą įvairių autorių karjeros sprendimų supratimą. **Pirmoji karjeros sprendimo samprata** traktuojama kaip profesijos tipo pasirinkimas; kaip daugelio su karjera susijusių sprendimų (profesijos ar veiklos srities pasirinkimas, tolesnio mokymosi institucijos pasirinkimas ir kt.) priėmimas.

Antroji karjeros sprendimo samprata, kurios požiūriu karjera nebūtinai vyksta vienos profesijos ribose, yra platesnė ir artimesnė šiuolaikinei karjeros sampratai. Karjeros kelyje žmogui nuolat kyla būtinybė prisiimti atsakomybę už savo sprendimus. Laikantis antrosios karjeros sprendimo sampratos, profesinis apsisprendimas yra vienas reikšmingiausių karjeros sprendimų.

Anot V. Stanišauskienės (2004), daugelis autorių (Jovaiša, 1999; Beresnevičienė, 1990; Kregždė, 1988; Holland, 1985) akcentuoja profesijos rinkimosi procesualumą, profesinį apsisprendimą traktuodami kaip rinkimosi rezultata. Jovaiša (1993, p.187) profesijos rinkimąsi įvardina kaip “ilgalaikį mini sprendimų kuo būti kaitos procesą iki galutinio apsisprendimo”. D. Beresnevičienė (1990, p. 33) teigia, kad sąmoningas profesijos pasirinkimas – individualus mokinio apsisprendimas įsisaugančius profesinio tinkamumo tam tikrai profesijai kriterijus ir žinant objektyvią informaciją apie turimas profesiskai reikšmingas savybes, tolesnes jų lavinimo ir ugdymo perspektyvas, praktiskai išbandant savo pasiryžimą ir išgales sėkmingai dirbti.

J. Holland (1985) sprendimo priėmimo procesą supranta kaip rezultatyvų judėjimą ar procesą, kuriame jaunas žmogus juda pirmyn artėdamas prie savo apsisprendimo.

Palyginus šių autorių pristatomą profesijos rinkimosi proceso trukmę, išryškėja skirtumai, dvi profesijos rinkimosi proceso traktuotės. Remiantis viena jų, profesijos rinkimosi procesas yra baigtinis. Pagal antrąją traktuotę – tai tęstinis bei aktualus visą gyvenimą procesas. Pastaroji, laiku neapibrėžta profesijos rinkimosi traktuotė, priimtinesnė šiuolaikinės karjeros sampratos požiūriu.

Pasak V. Stanišauskienės (2004), profesinio apsisprendimo sudėtingumą atskleidžia keliomis pakopomis, kurias turi pereiti profesiją besirenkantysis:

1. Profesijos rinkimasis turi būti suvokiamas kaip uždavinys.
2. Svarbu profesijos rinkimąsi analizuoti kaip problemą bei savo supratimo lygmenyje suvokti jos sprendimo metodiką.
3. Būtinai pasirinkimo galimybių realumo suvokimas, mokėjimas įvertinti, atmesti, priimti pasirinkimą įtakojančius veiksniai.
4. Būtinai mokėti parengti alternatyvius sprendimo variantus taikant asmeninę patirtį, gebėti įvertinti alternatyvų realumą.
5. Būtinai asmeninės ir socialinės atsakomybės už savo veiksmus suvokimas.
6. Reikia žinoti, kaip realiame gyvenime įgyvendinti priimtus sprendimus.

Profesijos pasirinkimo racionalumas, pasak R. Petrauskaitės (1993), įgalina žmogų veikti, pilnavertiškai panaudojant savo galimybes, tuo teikiant daugiau naudos bei pasitenkinimo sau ir visuomenei.

Moksleivio socializacijos procesai yra glaudžiai susiję su jo bendravimu ir dalyvavimu žmonių veikloje. O darbinę veiklą kaip tik galima priskirti prie pagrindinių žmogaus veiklų. I. Leliūgienės (1997) nuomone, socializacija negali būti suprantama kaip mechaninis tiesioginiu

būdu įgyto patyrimo rezultatas, perimant vaikui visa tai, ką jam siūlo suaugusieji. Pradžioje patyrimas įgyjamas stebint socialinę tikrovę. Tačiau tos pačios socialinės situacijos suvokiamos skirtingai. Skirtingi vaikai gali perimti ir skirtingą socialinį patyrimą netgi esant tapačiomis socialinėms situacijoms. Šiais patirties perėmimo procesais yra grindžiamos vaiko asmenybės raida vaikystėje įprasminančių dviejų procesų – individualizmo ir socializacijos vieningumas.

Daugelis profesinio orientavimo ir profesinio konsultavimo specialistų teigia, kad profesinę karjerą reikia pradėti planuoti nuo savęs pažinimo. Geresnis asmenybės pažinimas padeda labiau suprasti save ir taip lengviau nustatyti, kokia darbo aplinka priimtinesnė ir kiek sėkmingai galės dirbti pasirinktoje srityje. Ne vienas autorius pabrėžia, kad geras savęs pažinimas yra labai svarbus tinkamos profesijos pasirinkimo veiksnys. Savo poreikių, ambicijų, tikslų, vertybių, gyvenimo filosofijos įvertinimas padeda jaunuoliui geriau suprasti, ko jis ar ji nori iš gyvenimo. Psichologų ir sociologų tyrimų duomenys rodo, kad jaunas žmogus turi gerai išsiklausyti į savo „noriu“ ir „galiu“ ir juos įvertinęs suderinti. Įvertinimas turi apimti asmens polinkius bei interesus, gebėjimus, individualias psichologines ypatybes, žinias, mokėjimus ir įgūdžius. Kitaip tariant, reikėtų siekti, kad pasirinktoji profesija atitiktų asmenybės individualias ypatybes

Anot R. Petrauskaitės (1996), planuojant profesinį pasirinkimą, norint sėkmingai prognozuoti savo ateitį, reikia pirmiausia pažinti save, nes tuo grindžiamas nuoseklus ir logiškas profesinio pasirinkimo procesas. H. Galkytė (1977), atlikusi tyrimus, nustatė, kad savianalizė paaugliui padeda suvokti savo galimybes renkantis profesiją. „Savianalizė – tai mokėjimas analizuoti savo tinkamumą tam tikrai profesijai, remiantis savęs pažinimu ir reikalavimais, kuriuos kelia profesija darbuotojui“ (Bartninkienė, Paurienė, 1989, p. 49).

B. Jatautaitės (1993) atlikto tyrimo duomenimis, mūsų jaunimas rinkdamasis profesiją, orientuojasi ne į savo individualias psichines savybes, bet daugiau į socialiai reikšmingas vertybes. Autorė priėjo išvadą, kad mokiniai nenumano apie psichologinius reikalavimus jų pasirinktai profesijai, didelė dalis moksleivių nesugebėjo savęs įvertinti arba teigė, kad savęs nepažįsta. Todėl galima teigti, kad, mokiniams pakankamai sunku savarankiškai rinktis profesiją dėl psichologinių žinių trūkumo.

„A. Bandura, manė, kad aplinka daro didelę įtaką žmogaus veiklai, tačiau akcentavo pažinimo (kognityvinį) procesų vaidmenį asmenybės elgesiui – žmogus mokosi, stebėdamas kitų elgesį, aplinkos reakciją į tą elgesį ir arba jį perima, arba atsisako, arba bando kitus elgesio būdus. *Todėl galima sutikti, kad kito žmogaus elgesio stebėjimas yra reikalingas renkantis profesiją.* Ši A. Banduros teorija buvo pavadinta socialine kognityvine asmenybės teorija. Remdamasis kognityvine žmogaus elgesio samprata, A. Bandura, iš esmės, modifikavo biheviorizmą. Įvertinant tai, kad pats žmogus įtakoja savo elgesį, A. Banduros teoriją galima traktuoti kaip biheviorizmą iš „vidaus“ (Psichologija studentui, 2005, p.165) . Taigi, galima teigti, kad vidinė

stebėtų kitų asmenų elgesio analizė daro poveikį profesijos pasirinkimui. Renkantis profesiją, paaugliui labai sunku rasti tikrą sprendimą iš karto. Todėl yra reikalingas stebėti ne tik savo veiksmus, bet juos vertinti ir planuoti.

Planuojant savo veiksmus, reikia detaliau numatyti, kada ir kaip atlikti konkrečias mažesnes užduotis, siekiant užsibrėžto tikslo, ir taip pat numatyti savęs paskatinimą už kiekvienos smulkesnės užduoties sėkmingą įveikimą.

Profesijos pasirinkimas – vienas iš esminių žingsnių gyvenime, reikalaujantis išnagrinėti daug galimų variantų ir pasirinkti tinkamą. Pasak D. Pugevičienės, V. Makūno (2005) gyvenimo situacija rodo, kad daugelis studentų būna nepatenkinti arba rimtai abejoja savo pasirinkimu. Dažnai pasitaiko, kad profesija keičiama jau baigus studijas ar net pradėjus dirbti, nes padirbėjus daugiau atsiskleidžia tikrieji interesai, sugebėjimai, perspektyvos, teisingai apsisprendžiama.

Profesiniame gyvenime be galo svarbus asmenybės emocinis santykis su atliekama veikla. Anot M. Radušio (2005), šio veiksnio ignoravimas gali lemti, kad jaunuolis papildys nepatenkintųjų savo darbu gretas. Idealiausiu atveju žmogus turėtų dirbti tokioje profesinėje srityje, kuri jam ir patinka, ir sekasi. Todėl būsimą specialybę patartina rinktis ne tik protu, bet ir širdimi. Kartais jaunuoliai susivilioja dideliu atlyginimu ar kita išskirtine perspektyva, tačiau pamiršta visumą. Juk ilgai net ir labai geros materialinės sąlygos negali kompensuoti nuolatinio nepasitenkinimo atliekama veikla. „Darbas yra be galo svarbi asmens saviraiškos sfera, o viena iš tikros laimės sąlygų yra būtinybė realizuoti savo galimybes“ (Radušis, 2005, p. 17).

L. Jovaiša (1970) teigia, kad mokiniai, rinkdamiesi profesiją, dažnai neatsižvelgia į savo psichines ir fizines jėgas, - arba jas pervertina, arba nekreipia dėmesio. Siekiant, kad profesinės karjeros planavimas netikėtai neužkluptų jaunuolių paskutinėse mokyklos klasėse, kai kurie autoriai siūlo, kad jau pradžios mokykloje vaikai žinotų apie ateityje galimą profesijos pasirinkimą, jo numatymo ir planavimo būdus. Jie mano, kad kuo anksčiau asmenybė įgyja savianalizės ir savęs pažinimo įgūdžių, tuo lengviau jiems adaptuotis gyvenime ir spręsti iškilusius sunkumus. Pasak K. Pukelio (2003), E.L. Herr ir S.H. Cramer išskyrė vadinamuosius išgyvenimo įgūdžius, be kurių individas negalėtų sėkmingai veikti visuomenėje: savo privalumų ir trūkumų žinojimas, jų derinimas prie mokymosi ir profesinių tikslų, gebėjimas naudotis informacija ir protingai apsispręsti renkantis, savo asmeninės ir savigarbos pojūtis.

1. 4. Veiksniai, įtakoiantys profesinį apsisprendimą

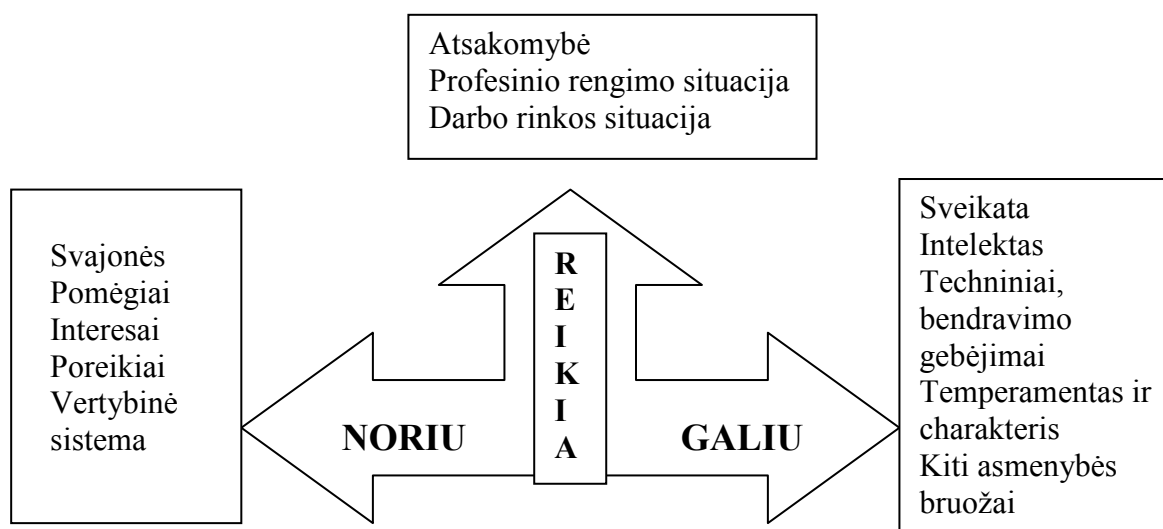
Profesinis apsisprendimas apima didelę grupę veiksnių, susijusių su sprendimo priėmimu (Wei-Cheng). Šiuolaikiniai tyrimai rodo, kad profesijos rinkimasis ne vienkartinis aktas, o ilgalaikis procesas. Kol priimamas galutinis sprendimas, vyksta ne vienas dalinis sprendimas

(Jovaiša, 1981). Žmonių apsisprendimus bei suvokimą įtakoja aplinkos ir asmeniniai veiksniai (Emundson, 1995, p. 11).

L. Jovaišos (1993) teigimu, profesijos rinkimuisi turi įtakos daugelis veiksnių: profesinė branda, intelektas ir specialūs gebėjimai, poreikiai, interesai, polinkiai ir vertybinės orientacijos, charakteris, ugdymas, socialiniai ir ekonominiai bei medicinos veiksniai, taip pat šeima, gyvenamoji vieta ir kt. Veiksniai, turintys didesnės ar mažesnės įtakos galutiniam mokinių profesiniam apsisprendimui yra:

- Asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės;
- Asmenybės kryptingumas;
- Informacijos kiekis apie profesiją;
- Emocinis santykis su profesija;
- Socialiniai skatuliai.

Apsisprendimo kokybę priklauso nuo to, kiek besirenkantis profesiją geba įvertinti ir suderinti tris kriterijus: NORIU, REIKIA, GALIU (4 pav.):

4 pav. **Profesijos pasirinkimo kriterijai** (parengta pagal *Profesinės karjeros vadovas*, 1998)

Z. Baltrėnienė, ir kt. (2005) teigia, kad sistemingas, racionalus sprendimas, renkantis profesiją, turi aštuonias pagrindines sudedamąsias dalis (žr. 1 lentelę):

Sisteminio sprendimo, renkantis profesiją, pagrindinės sudedamosios dalys (Baltrėnienė ir kt., 2005)

Nr.	Sudedamosios dalys	Apibūdinimas
1.	Problemos įsisąmoninimas	kai mokiniai įsisąmonina profesijos pasirinkimo tikslus, tada gali aktyviai planuoti savo profesinę ateitį. Dėl to reikės išstudijuoti įvairią informaciją, palyginti ją su savo galimybėmis, norais, interesais ir pan. Tai procesas reikalaujantis laiko, sugebėjimų ir kantrybės.
2.	Alternatyvų iškėlimas	įvairios potencialios profesijos, kurios moksleiviui patinka ir yra alternatyvos renkantis profesiją. Alternatyvų iškėlimui naudinga: analizuoti savo fantazijas, susijusias su profesija, domėtis įvairiomis profesijomis.
3.	Informacijos apie profesiją rinkimas	Ieškoma informacijos apie profesijas, specialybes, darbus, o taip pat apie save patį. Būtinai yra tikras tyrimas, atsakantis į tokius klausimus: ar gaunamas atlyginimas patenkins poreikį gyventi taip kaip norima; ar bus patenkinti dirbdami tą darbą; ar turi pakankamai sugebėjimų spręsti įvairias šio darbo problemas ir atsakyti už šių sprendimų pasekmes; kokių savybių reikia šiam darbui arba kokias savybes turi žmonės dirbantys šį darbą; koks reikalingas išsilavinimas ir pan.
4.	Aplinkos studijavimas	Reikia susipažinti su socialine, ekonomine, politine šalies situacija, kad galėtų įvertinti aplinkos faktorių įtaką profesiniam pasirinkimui.
5.	Savęs pažinimas	Šiame sprendimo etape turi moksleiviai analizuoti įvairius duomenis apie savo sugebėjimus, gabumus, interesus, vertybes, mokymosi rezultatus, asmenybės savybes ir pan.
6.	Sprendimo priėmimas	Reikia lyginti, analizuoti, apibendrinti visą informaciją, kurią mokiniai surenka apie save, profesijas, aplinką ir padaryti išvadą apie savo profesinės karjeros kryptį ateityje.
7.	Sprendimo įgyvendinimas	Pasirinkus būsimą profesiją ar darbą, reikia pradėti diegti, taikyti pasirinkimą. Tai vienas pirmųjų žingsnių, realizuojant sprendimą – tai išsilavinimo siekimas, nes bet kuris būsimas darbas reikalauja arba tam tikro išsilavinimo lygio arba bent jau profesinio apmokymo.
8.	Grįžtamasis ryšys	Šis sprendimo etapas reikalauja įvertinti pasirinkimo rezultatus. Rezultatas vertinamas teigiamai, jeigu moksleiviams patinka tai, ką padarė, jeigu mokymasis yra sėkmingas ir pan. Jeigu grįžta daug neigiamos informacijos, pasirinkimo procesą reikia pasirinkti iš naujo.

A. Sakalas, A. Šalčius (1997), J. Murinienė ir kt. (2005) veiksnius, sąlygojančius profesinės karjeros pasirinkimą, skirsto į *išorinius ir vidinius*. V. Stanišauskienė (2004) *išoriniams* veiksniams priskiria tėvų, pažįstamų įtaką. *Vidiniams* veiksniais autorė laiko potraukį darbui, kuomet domina darbo turinys, o ne perspektyva.

Mokslinėje literatūroje skiriami keturių grupių karjerą įtakojuojantys veiksniai: *socialiniai – ekonominiai, ugdymo, psichologiniai* bei *sveikatos*. Vienos šių veiksnių grupių priklauso vidiniams veiksniams (asmeninės orientacijos, savybių kompleksas), kitos – išoriniams (šeimos, ekonominė, visuomenės įtaka) (Sakalas, Šalčius, 1997). Toliau darbe trumpai aptarsime šias karjerą įtakojuojančių veiksnių grupes.

1. 4. 1. Socialiniai veiksniai

Paprastai profesinį apsisprendimą nulemia kuris nors vienas dominuojantis socialinis veiksnys. Tai gali būti: profesijos prestižas, karjeros perspektyva, geras uždarbis ir kt. Nepalankūs socialiniai veiksniai, tokie kaip skurdas, išsilavinimo trūkumas ar nepakankamas jo prieinamumas, ekonominis šalies nuosmukis, neišvystyta darbo rinka, gali susiaurinti jaunimo pasirinkimo galimybes. Jei šie veiksniai pradeda veikti kartu, prasmingas profesinis apsisprendimas neįmanomas. A. Sakalas, A. Šalčius (1997) socialinius veiksnius skirsto taip:

- **Gyvenamoji aplinka** - tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis, mokslo įstaigų artumas. gamybinė-kultūrinė aplinka. Prie gyvenamosios aplinkos kai kurie mokslininkai priskiria ir *ekonominius veiksnius*, tačiau kai kurie iš jų pastaruosius išskiria į atskirą grupę.
- **Šeima** – tai pagrindinis kanalas, per kurį veikia praktiškai visi socialiniai veiksniai. Būtent šeimoje pradeda formuotis požiūris į visuomenę. Ypač didelę reikšmę jaunuoliams turi **tėvo ir motinos profesijos**. Profesinės dinastijos padeda iš kartos į kartą perduoti specialybės ypatumus, dešimtmečiais kauptą patyrimą, nuo mažens kryptingai ugdyti įgūdžius ir atskleisti gabumus. Poveikis yra ypač didelis, kai abu tėvai yra tos pačios profesijos. Imamasi konkrečių priemonių, norint, kad jų vaikai eitų tuo pačiu keliu. Bet yra ir tokių tėvų, kurie kategoriškai draudžia. Dažniausiai tėvų nuomonė nulemia pasirinkimą, o vėliau įsitikinus savo netinkamumu tam darbui, profesija keičiama. Taigi tėvų nuomonė yra svarbi, bet galutinį sprendimą turi priimti pats jaunas žmogus. Jaunuoliui renkantis profesiją svarbios ne tik tėvų profesijos, bet ir kitų šeimos narių – senelių, brolių, seserų, kitų artimų giminių užsiėmimai. Manoma, kad inteligentų šeimų vaikai dažniau renkasi intelektualinio darbo profesijas, o gamybinėje aplinkoje dažniau susiformuoja pašaukimas techninėms profesijoms (Jovaiša, 1981). Šeima, socialinis-ekonominis lygis, neabejotinai turi įtakos karjeros rinkimuisi.

- **Lytis.** Yra nustatyta, jog vyresnėse klasėse pradeda ryškiai skirtis mergaičių ir berniukų rūpinimasis profesine ateitimi. Mergaitės daug daugiau rūpinasi savo asmenine-socialine raida ir savo mokymosi bei profesinės ateities planavimu. Nustatyta, kad mergaičių, turinčių aiškius profesinius ketinimus, yra daug daugiau nei šio amžiaus berniukų. Šiuo metu stereotipai apie lyčių, profesijos ir karjeros skirtumus, taigi ir apie moters pareigas visuomenei bei šeimai nebėra tokie įtakingi. Tyrimai parodė būdingą berniukų orientaciją į techninio profilio profesijas (statyba, radiotechnika, mašinų ir prietaisų gamyba, ryšiai, žemės ir miškų ūkis, transportas ir kt.); mergaitės daugiau linkusios į humanitarinius ir gamtos mokslus, meną, pedagogiką, sveikatos apsaugą, aptarnavimo sferą.

1. 4. 2. Ugdymo veiksniai

Ugdymo veiksnius sudaro pats ugdymas (kryptingas lavinimas pamokų metu, papildomojo ugdymo užsiėmimai, užmokyklinė bei visuomeninė veikla) ir jo rezultatai (žinios, gebėjimai, vertybės). Profesiniam apsisprendimui didžiausią įtaką turi mokykla ir popamokinė veikla.

- **Mokykla.** Bendrojo lavinimo mokyklos profesinio orientavimo uždaviniai yra plėtoti moksleivių profesinę patirtį, ugdyti profesinį kryptingumą, formuoti tinkamus profesijos rinkimosi motyvus ir padėti išsivirtinti pasirinktoje praktinės veiklos srityje. Mokykla perduoda naujajai kartai žmonijos sukauptą kultūrinį palikimą – žinias, normas ir vertybes, teikia profesinį parengimą, formuoja asmenybę. Žinios, mokėjimai ir įgūdžiai visada veikia, dažnai ir lemia profesijos pasirinkimą. Tyrimai rodo, kad mokytojų individuali įtaka mokiniui renkantis profesiją, yra gana silpna.
- **Popamokinėje veikloje** gilinami ir plečiami darbo, veiklos pažinimo interesai, skiriama dėmesio mokslinei, technologinei informacijai apie profesiją, mokomasi taikyti žinias praktiškai, tobulinti kvalifikaciją ir darbo kokybę. Taip praktinė veikla plečia pažintinius interesus, juos konkretina, prasideda gebėjimų profesinei veiklai radimasis. Taip formuojamas kūrybinis santykis su darbu.

1. 4. 3. Psichologiniai veiksniai

- **Profesinis subrendimas.** Rinktis profesiją – tai asmenybės gebėjimas sąmoningai pasirinkti atitinkamą darbo rūšį ir kelią specialybei įgyti. Vienas subrendimo veiksnių, renkantis profesiją yra patirtis (žinios, mokėjimai, įgūdžiai), įgyta teoriniame ypač praktiniame darbe. Savęs, kaip darbo ir santykių su aplinka subjekto, pažinimas formuoja savimone, kitaip tariant, padeda save įvertinti, sąveikoje su socialine aplinka ir

darbu save galima įvertinti realiau, suformuoja daugiau tikrovę atitinkantis (objektyvus) asmeninis statusas.

- **Intelektas ir specialieji gabumai** - tai įgimtas mąstymo gabumas, protas; tai gabumas spręsti uždavinius, numanyti (intuicija); tai sugebėjimas prisitaikyti prie kintančių gyvenimo ir veiklos reikalavimų; kūrybinis gabumas, išmokimo gabumas ir t.t. šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje intelektas siejamas ir su organizavimo prisitaikymo galimybėmis, t.y. su adaptacija. Tačiau atskirose veiklos srityse intelektas pasireiškia skirtingai, todėl kalbama apie teorinį, socialinį, praktinį, profesinį intelektą. Su intelektu siejasi ir **specialieji gabumai**: meniniai, psichomotoriniai, techniniai, komunikaciniai ir kt. juos laiku pastebėjus ir praktiškai patikrinus, dažniausiai pasirenkama tinkama profesija.
- **Poreikiai** - tai pirmasis orientacinis profesijos pasirinkimo šaltinis. Tačiau poreikį patenkinus, noras praeina, todėl vien poreikiu remtis neatsargu. Renkantis profesiją, dar reikia žinoti ir kokius motyvacijos veiksnius: interesus, vertybes, idealus, į kuriuos įsigilinti lengviau, suvokus poreikius.
- **Interesai** - pastovesnis profesijos rinkimosi veiksnys. Interesą iš vidaus stimuliuoja tie patys veiksniai kaip ir poreikius. Profesinis interesas suprantamas dvejopai:
 - kaip poreikis susipažinti su profesija ir ją tirti;
 - kaip ilgalaikis gilinimasis į ją dirbant.
- **Vertybės** – tai dar gilesnis ir patvaresnis psichinis darinys negu interesai. Vertybės asmenybės struktūroje įgyja idealų, siekių, gyvenimo tikslo ir prasmės formas. Tačiau jos nepadedą konkretizuoti pasirenkamos profesijos, nes vieną ir tą pačią vertybę gali atitikti daugelis profesijų.
- **Charakteris** – lemia tam tikrą vaidmenį profesijos rinkimosi procese. Yra profesijų, kurias gali pasirinkti tik tam tikro temperamento žmogus. Bet daugelį profesijų gali rinkti žmonės įvairių temperamentų, nes nuo šių priklauso ne tiek veiklos kokybė, kiek stilius.

1. 4. 4. Sveikatos veiksniai

Sveikatos veiksniai turi nemažai įtakos profesijos pasirinkimui. Nors liga riboja vaikino ar merginos profesijos rinkimosi galimybes, jaunimo profesinės orientacijos, nuostatos, valia ir pasiryžimas gali nugalėti likimą.

E.Ginzberg išskiria penkis veiksnius, kurie „paskatina“ profesinio pasirinkimo negrižtamumą (parengta pagal Baltrėnienę ir kt., 2005):

- **Šeimos finansinė pagalba įgyjant kvalifikaciją.** Šeima prisiima atsakomybę už pagalbą vaikams ir jų mokymą, todėl profesinio pasirinkimo keitimas yra ribojamas šeimos finansinių galimybių, skirtų vaikų mokymui.
- **Pasirengimas mokymuisi profesinio mokymo įstaigoje ir darbui.** Vienos mokymo programos keitimas į kitą yra ribojamas laiko apimties, kuris yra būtinas studijų programos įsisavinimui. Be to, prieš tai įgytas išsilavinimas riboja mokymo įstaigų pasirinkimą (neturint bendrojo lavinimo mokyklos atestato, neįmanoma įstoti į universitetą ir pan.);
- **Vedybų neišvengiamumas.** Ankstyvų vedybų perspektyva riboja profesinio pasirinkimo bei keitimo galimybes, nes būtinas greitesnis pasiruošimas būsimam darbui ir greitesnis įsiliejimas į darbą, kad būtų galima finansiškai išlaikyti savo šeimą.;
- **Nenoras pripažinti blogą planavimą ir nesėkmę.** Profesinių tikslų keitimas liudija, kad asmuo blogai planuoja savo veiksmus arba nesėkmingai realizuoja savo planus. Tokių dalykų pripažinimas yra nemalonus arba net nepakenčiamas dalykas asmeniui, kas ir verčia toliau realizuoti savo profesinį pasirinkimą;
- **Sėkmės ir nesėkmės keičiant profesinius tikslus.** Nesėkmės lyginamasis svoris keičiant profesinio pasirinkimo tikslus yra žymiai didesnis negu sėkmės, ir tai verčia laikytis anksčiau pasirinkto sprendimo.

Toks proceso negrįžtamumas siejasi su asmenybės augimu, t.y. kuo asmenybė brandesnė, tuo jos pasirinkimai yra stabilesni, ir kuo ji jaunesnė, tuo dažniau ji keičia savo profesinius ketinimus.

1. 4. 5. Savęs pažinimo svarba planuojant profesinę karjerą

Vienas iš svarbių veiksnių, turinčių įtakos renkantis profesiją karjeros procese yra *savivertė*. Anot A. Dildienės (1995) bendrojo vertinimo teorijoje savęs vertinimas užima vieną iš pagrindinių vietų. Kiekvieno žmogaus gyvenimas, kaip teigia A. Gumuliauskienė, D. Augienė, L. Bobrova ir kt., (2002) pilnas abejonių, klystkelių, potyrių, užgožiančių kasdieninėje rutinoje gilinimąsi į save – savęs pažinimo, savęs vertinimo erdves, kurios asmenybę nukreipia į sėkmingą ar nesėkmingą karjeros planavimo plotmę. Kuo anksčiau įgyjama savianalizės, savęs pažinimo įgūdžių, tuo lengviau adaptuojamasi priimant sprendimus. A. Petrulytė (2006) teigia, kad savęs vertinimas, tai vienas iš svarbių veiksnių, nulemiančių mokymosi sėkmę.

Anot N. Pauliukaitės (2007), remiantis C. R. Rogersu, savęs vertinimas yra sudarytas iš mažiausiai dviejų jausmų ar dimensijų – kompetencijos ir savęs priėmimo. Kompetencija, kaip vienas iš esminių savivertės elementų, apima asmens veiksmus ir jo elgesį.

Profesijos rinkimasis ir teisingų sprendimų dėl tolesnės sėkmingos profesinės veiklos priėmimas karjeros kelyje, kaip teigia E. Dailidienė, L. Navickienė (2006) – stipriai įtakojamas žmogaus gebėjimo vertinti savo profesinius interesus bei gebėjimus.

Savęs pažinimas bei vertinimas traktuojamas kaip gyvenimo prasmės suvokimas, siekis būti dėmesio centre, savo pašaukimo ieškojimas darbo rinkoje siekiant profesinės kompetencijos tobulinimo ir plėtros. Savęs vertinimas yra suprantamas kaip dorovinis – psichologinis vertinimas, atliekamas sąžinės kaip vienintelės savęs vertinimo institucijos, kuri savo ruožtu remiasi gėrio ir blogio kategorijomis (Gumuliauskienė, Augienė, Bobrova ir kt., 2002).

Pasak G. Valicko (1991), vienas iš svarbiausių vidinių darinių, per kuriuos “lūžta” išoriniai poveikiai – tai asmenybės savęs vertinimas”. Skirtingi autoriai vartoja įvairias sąvokas minčių ir jausmų niuansams apie save perteikti: “savęs vertinimas”, “požiūris į save”, “savimeilė”, “savigarba”, “pasitenkinimas savimi”, “savimonė”, “Aš vaizdas”, “Aš koncepcija” ir kt.

Kaip teigia A. Gumuliauskienė, D. Augienė, L. Bobrova ir kt. (2002, p. 21), savęs vertinimo procese kiekvienai asmenybei, sąveikaujančiai su visuomene, svarbu “Aš vaizdo” kitimas – gebėjimas prisitaikyti prie naujovių ar aplinkybių, keliančių naujus reikalavimus.

Individas, siekiantis geresnio savęs pažinimo, savęs suvokimo, gali aptikti:

- realųjį “Aš” – įsisąmonintą vaizdinį apie save šiuo momentu;
- idealųjį “Aš” – koks norėčiau tapti, kokį man būtų malonu save matyti;
- ateities “Aš” – kokia asmenybe galiu būti;
- idealizuotąjį “Aš” – koks norėčiau tapti orientuodamasis į moralės normas (kitas idealusis “Aš” variantas);
- parodomąjį (reprezentacinį) “Aš” – po kauke paslėpti neigiami, skaudūs ar intymūs savojo “Aš” bruožai bei polinkiai (Psichologija studentui, 1996).

Savęs kaip asmenybės vertinimas yra sudėtingas procesas, atspindintis nuomonę apie save bei savęs vertinimo lygius (Lakshmi, Joseph, 2008).

Psichologijos moksluose skiriami *savęs vertinimo lygiai*. Galima save *pervertinti*, *neįvertinti* arba *vertinti adekvačiai*. Kai žmogus apie save mano geriau, nei yra iš tikrųjų – jis save pervertina. Perdėtas savęs vertinimas pasireiškia asmenybės įsitikinimu savo išskirtinumu, tobulumu, nekritišku požiūriu į save, kitų nuvertinimu, kuomet egzistuoja savi norai, savos idėjos, planai (Gumuliauskienė, Augienė, Bobrova ir kt., 2002). Toks savęs vertinimas neugdo savikritiškumo, reiklumo sau. Nesusiformavusi saviugda neigiamai veikia asmenybės plėtrą.

Adekvačiai žmogus save vertina tada, kai pastebi savyje ir gerąsias, ir blogąsias puses (nepadidindamas ir nesumenkindamas) įvertina savo sugebėjimus ir nuopelnus. Adekvatus savęs vertinimas įgalina asmenybę kritiškai pažvelgti į save, derinti galimybes bei gebėjimus, kelti realius tikslus, atsisakyti nepagrįstų siekių, veiksmų, tikslų. Tokios asmenybės bruožai –

pasitikėjimas savimi, pagarba sau, gebėjimas įvertinti privalumus bei trūkumus, gebėjimas keisti sumanymus ir nuomonę, neturėjimas bendravimo problemų.

Teigiamo savęs vertinimo esmė ta, kad dėmesys sukoncentruojamas į gerąsias galias bei savybes, siekiant šį savo potencialą panaudoti veikloje – kūryboje, savikūroje. Svarbiausia teigiamo savęs vertinimo išugdoma savybė – tai pasitikėjimas savimi, leidžiantis imtis įvairios veiklos ir tikėtis sėkmės. Teigiamas savęs vertinimas yra kelias į asmenybės tapsmą, nes teigdamas save, žmogus nenustoja savęs ugdes ir kūres, o stengiasi įveikti savo ribotumą (Dildienė, 1995). Tik adekvatus savęs vertinimas yra pagrindinė asmenybės saviugdodos prielaida. Adekvačiai save vertinantis asmuo gali sukurti darną bendraudamas su žmonėmis bei pasiekti harmonijos.

Kalbant apie savivertę, būtina aptarti ir *savimonę*. Žmogaus savęs, kaip individo, suvokimas, savo subjektyvios ir objektyvios būties pažinimas vadinamas savimone, nuo kurios priklauso asmenybės santykiai su kitais žmonėmis, grupėmis, visuomene, psichinių procesų ir savybių, veiklos ir jos rezultatų pažinimas (Petrauskaitė, 1996).

Pasak A. Dildienės (1995), savimonė suprantama kaip sąmonės sritis, atgręžta į individą, kaip individo orientacija savyje, kuri pasireiškia savijauta, savižina, savo santykių su aplinka supratimu, pasitikėjimu savimi, savo sąžine, orumo jautumu. Savimonė ypač svarbi tuo, kad ji yra žmogų aktyvinantis pradas, skatinantis atsinaujinti ir tobulėti. Savęs vertinimas – neatsiejamas nuo savimonės, tai vienas iš pagrindinių jos pasireiškimo būdų.

D. Beresnevičienė, M. Markovienė, R. Eidukevičius (1999) teigia, kad pagal besimokančiojo savivertę galima prognozuoti jo sėkmę mokantis. Žemas savęs vertinimas gali tapti silpnos mokymosi motyvacijos priežastimi. Taigi, savivertė bei savimonė – svarbus veiksnys darant sprendimus. Tinkamai įvertindamas save, savo polinkius, poreikius, gabumus, individas įgalina save atsakingiau ir kryptingiau panaudoti savo potencialą.

1. 4. 6. Vertybinės orientacijos kaip žmogaus aktyvumo profesinei karjerai šaltinis

Ypatingas dėmesys asmenybės gyvenime, taip pat ir karjeros rinkimosi procese, skiriamas *vertybėms, vertybinėms orientacijoms*. Tai vienas pagrindinių profesijos pasirinkimo veiksnių. Šiame poskyryje aptariama vertybių bei vertybinių orientacijų samprata, klasifikacija, funkcijos bei vertybės kaip profesinio kryptingumo kriterijus.

L. Jovaiša (1981), B. Kuzmickas (2001) vertybes traktuoja kaip visa, kas yra poreikių, interesų, norų, siekių, troškimų objektai, kas aukštai įvertinama. Žmogaus vertybės, jo santykis su jomis – vienas iš esminių veiksnių, lemiančių individo pasitenkinimą gyvenimu, jo gyvenimo pilnatvės ir prasmingumo išgyvenimą, santykius su aplinkiniais ir pačiu savimi.

Kaip teigia M. Barkauskaitė, V. Gribniakas (2007), skiriami dveji žmogaus siekiai – vertybės – socialiai priimtini ir daugumos palaikomi vaizdiniai, bei gėrybės – jos yra vartojamos, o vertybės nulemia, kam ir kaip jos vartojamos.

Vertybių pagrindu susiformuoja tam tikri elgsenos standartai ir tampa taisyklėmis, kuriomis remdamiesi individai sprendžia apie savo ir kitų žmonių veiksmus (Kučinskienė, 2003). Jos, anot M. Barkauskaitės, V. Gribniako (2007, p. 7), – yra fiziškai neapčiuopiamos, neturi daiktinės formos, bei neperduodamos kaip daiktinis palikimas būsimoms kartoms.

Vertybės sąlygoja, kodėl individui patinka vienos profesijos, o kitos ne. Kiekviename glūdi vertybių sistema, kuri yra unikali individo nuosavybė. Vertybių supratimas vyksta visą gyvenimą. Jų identifikavimas, atpažinimas yra pirmas žingsnis priimant svarbius gyvenimo sprendimus.

Darbo vertybės yra tik dalis gyvenimo vertybių. Jų pažinimas padeda atsakyti į klausimus: Kas aš esu? Ką aš dirbu? Koks bus mano gyvenimas? (Profesinės karjeros vadovas, 1998).

Kaip teigia R. Kučinskienė (2003), gyvenimo vaidmenų pasirinkimo modelio, kurio centre individo ir aplinkos vertybių sistemos, dermės problema yra tai, kad:

1. Individai teikia pirmenybę labai nedideliame vertybių skaičiui;
2. Svarbiausias gyvenimo vaidmenų pasirinkimo determinantas – reikšmingiausios individui vertybės;
3. Vertybės formuojasi individo paveldimumo pagrindu jų sąveikos su aplinka procese. Kiti veiksniai, darantys įtaką individo socialinei interakcijai ir galimybėms, yra kultūrinis pagrindas, lytis ir socioekonominis statusas. Šie veiksniai turi įtakos renkantis karjerą ir kitus gyvenimo vaidmenis;
4. Pasitenkinimas gyvenimu priklauso nuo to, kaip individo atliekami vaidmenys atitinka svarbiausias jo vertybes;
5. Vaidmens atlikimas yra tiesiogiai susijęs su pasitenkinimo esminėmis vaidmens teikiamomis vertybėmis laipsniu;
6. Gyvenimo vaidmenų atlikimo sėkmė priklauso ir nuo gebėjimų (kognityvinių, afektinių, fizinių).

Vertybių supratimas yra viso gyvenimo procesas. Profesijos pasirinkimui svarbios tiek **bendrosios kultūrinės** vertybės – joms priskirtinas pasitikėjimas savimi, nepriklausomybė, kitų teisių gerbimas, tolerancija, siekimas asmeninės gerovės, lojalumas organizacijai, išsilavinimas, atsakingumas, kūrybingumas bei kitos; tiek ir **asmeninės** – ekonominės, socialinės, politinės, religinės, estetiškos ir panašios vertybės, kurios pabrėžia, kas individui svarbiausia, pavyzdžiui šeimos saugumas, laisvė, nepriklausomybė, laimė, malonumas, savigarba, ambicijos, nuoširdumas, meilė, draugystė, sveikata, turtas ir pan.; ir, žinoma, **darbo vertybės** – svarbiausios vertybės, planuojant profesinę karjerą, pavyzdžiui: darbo sėkmė, kompetencija, aktyvumas,

kūrybiškumas, darbo sąlygos, grožis, švara ir kitos. Darbo vertybės atspindi asmenines vertybes (Profesinės karjeros vadovas, 1998).

V. Stanišauskienė (2004) pateikia tokias Frankl išryškintas lygiavertes vertybių grupes: *kūrybos, patyrimo* bei *santykio*. Kūrybos vertybėmis plačiąja prasme įvardinama tai, ką žmogus duoda pasauliui. Patyrimo vertybių pagrindas – tai, ką žmogus ima iš gyvenimo. Santykio vertybėmis įvardijama pozicija, kurią žmogus užima likimo, kurio negali pakeisti, atžvilgiu. Kūrybos vertybės – svarbiausios karjeros vystymo prasme.

Č. Matusėvičius išskiria tokias vertybių žmogaus gyvenime funkcijas (cit. iš: Jovaiša, 1981, p. 107):

1. Turi visuomeninių siekimų kriterijaus (standarto) vaidmenį;
2. Funkcionuoja kaip individo ir visuomenės integracijos standartas;
3. Reiškiasi kaip individualaus gyvenimo kelio pasirinkimo standartas konkrečioje visuomenėje;
4. Diferencijuoja asmenybės visuomeninę sferą ir siekius.

Siekiant išsiaiškinti, į kokias vertybes orientuojamasi, sociologijoje vartojamas terminas *vertybinės orientacijos*. K. Klukhonas, įvedęs “vertybinės orientacijos” sąvoką, ją apibūdina kaip bendrinę, paaiškinančią vertybių įtaką žmogaus elgesiui visose santykių sferose; vertybinės orientacijos, pasak Klukhono, teikia ne tik pirmumą tam tikroms vertybėms, bet ir kryptingą aktyvumą tikslui pasiekti (cit. Jovaiša, 1981). Pasak A. Matulionio, A. Mikšio (1992, p. 31), vertybinė orientacija – “tai žmogaus vaizdinys apie svarbiausius gyvenimo tikslus ir priemones jiems pasiekti”. Toks vaizdinys – vertinantis, nukreipiantis į vertybę ar reiškinį, kuris turi žmogui teigiamos ar neigiamos reikšmės.

Anot A. Čiužo (2001, p. 100), “*vertybinė orientacija* – tai individo socialinių, politinių, estetinių nuostatų sistema, pastovi asmenybės savybė, susijusi su siekiamu idealu, programuojanti visą žmogaus veiklą, lemianti elgesio kryptį, atspindinti visuomenės, kuriai individas priklauso, ideologiją ir kultūrą”.

Enciklopediniame edukologijos žodyne (Jovaiša, 2007, p. 326) nurodyta, kad “vertybinė orientacija – tai išugdytas sąmonės sugebėjimas reguliuoti veiklą ir elgesį pagal įsitikinimus, dorovines normas ir gyvenimo perspektyvas, atskirti, kas nevertinga ir priešiška asmenybės ir visuomenės gyvenime”. Akcentuojama, kad įsitvirtinusios vertybinės orientacijos tampa charakterio bruožais.

Vertybinės orientacijos formuojasi socialinėje aplinkoje, pirmiausia, šeimoje, taip pat ugdymo procese. Vertybės priklauso grupei arba visuomenei, o vertybinės orientacijos – individui (Čiužas, Ratkevičienė ir kt., 2005, p. 8).

Aptartas vertybių bei vertybinių orientacijų vaidmuo karjeros pasirinkimui rodo, kad jos – esminis žmonių elgsenos bei veiklos kryptingumo veiksnys. Vertybėmis grindžiami individų tikslai, siekimo būdų bei priemonių pasirinkimas. Pasirenkant ir vertinant darbo bei kitus vaidmenis dominuojančios dvasinės vertybės nukreipia vienu keliu, materialinės – kitu.

Profesijos rinkimuisi svarbios visos vertybių grupės: bendrosios kultūrinės, asmeninės bei darbo vertybės, tačiau vienos jų tampa intensyvesniu karjeros kryptingumą lemiančiu šaltiniu, palengvinančiu vieno iš karjeros sprendimų priėmimą – profesinį apsisprendimą.

1. 5. Profesinis informavimas ir konsultavimas

Pasirinkti profesiją šiuo metu nėra lengva. Darbo rinkoje yra tūkstančiai profesijų, kurios kinta: atsiranda naujų, nunyksta senosios. Profesinio informavimo paskirtis – suteikti augančiai kartai informaciją apie profesijų pasaulį, padaryti ją prieinamą, sudarant sąlygas priimti racionalius sprendimus (Augienė, 2009). Svarbi profesinio informavimo funkcija – prieinamumas. Siekiant realizuoti šią funkciją profesinis informavimas turi būti nuolat teikiama visiems prieinama paslauga, sudaranti sąlygas asmeniui priimti racionalius profesijos rinkimosi ir karjeros planavimo sprendimus. A. Railienės (2007) teigimu, profesinio informavimo svarba itin aktualizuojama padedant besimokančiajam surasti savo kelią švietimo sistemoje, bei kintančioje aplinkoje.

A. Railienė (2007) išskiria tris profesinį orientavimą sudarančias grupes:

- 1) Informacija apie profesijas, jų turinį ir grupes;
- 2) Informacija apie profesinio rengimo institucijas;
- 3) Informacija apie įsidarbinimo galimybes.

Nacionalinės profesinio orientavimo švietimo sistemos programos bendrosiose nuostatose pažymima jog, „Profesinis orientavimas tampa svarbiu veiksnium, kokybiškai keičiančiu visų švietimo grandžių – bendrojo ugdymo, profesinio mokymo ir aukštojo mokslo tarpusavio sąveiką. Profesinio orientavimo paslaugos Lietuvoje plėtojamos įgyvendinant Profesinio orientavimo strategiją ir jos įgyvendinimo planą“ (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. gruodžio 3 d. įsakymo Nr. ISAK-3331 redakcija).

Profesinio orientavimo **programos tikslas** – sudaryti sąlygas profesinio orientavimo sistemos plėtrai: užtikrinti jos vientisumą ir nuoseklumą pereinant iš bendrojo lavinimo mokyklos į profesines ar aukštąsias mokyklas, profesinio orientavimo paslaugų įvairovę, aukštą kokybę ir prieinamumą visiems švietimo sistemos dalyviams, profesinio orientavimo priemonių kūrimą ir specialistų rengimą, savivaldybių, socialinių partnerių ir kitų suinteresuotų grupių dalyvavimą profesinio orientavimo paslaugų plėtotėje.

Programos uždaviniai:

- Plėtoti profesinio orientavimo valdymo infrastruktūrą savivaldybėse, mokinių ugdymo karjerai ir karjeros stebėjimo modelius ir jų infrastruktūrą bendrojo lavinimo ir profesinėse mokyklose, užtikrinti profesinio orientavimo specialistų ir jiems skirtų priemonių rengimą
- Plėtoti studentų ugdymo karjerai ir karjeros stebėjimo modelius ir jų infrastruktūrą aukštosiose mokyklose, užtikrinti profesinio orientavimo specialistų ir jiems skirtų priemonių rengimą.
- Plėtoti Atvirą informavimo, konsultavimo, orientavimo sistemą (AIKOS).

Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų aprašo bendrosiose nuostatose teigiama, jog:

1. Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų aprašas (toliau – reikalavimų aprašas) nustato profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimus, atsakingas įstaigas ir jų funkcijas, veiklos koordinavimą.
2. Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo tikslas – padėti asmenims pasirinkti savo kelią švietimo, mokymo bei užimtumo srityse ir aktyviai kurti savo profesinę karjerą. Šios paslaugos skiriamos tiems, kurie dar nėra pradėję profesinės karjeros, dirbantiesiems, bedarbiams ir darbdaviams (Profesinio orientavimo programa, 2005).

Dokumente išskiriami šie profesinio informavimo uždaviniai:

- teikti informaciją apie švietimo sistemą, priėmimo sąlygas bei specialybes, kurių galima mokytis profesinėse ir aukštosiose mokyklose;
- informuoti ir patarti dėl profilinio mokymosi, specialybių, kvalifikacijų bei profesijų sąsajų;
- teikti informaciją apie kvalifikacijas, kvalifikacijos įgijimo, tobulinimo ir persikvalifikavimo galimybes bei tvarką;
- teikti informaciją apie profesijas ir darbo rinką bei jos prognozes;
- teikti informaciją apie profesinės karjeros galimybes.

Profesinis konsultantas turėtų įgyvendinti šiuos uždavinius:

- teikti rekomendacijas, individualias ir grupines profesinio tinkamumo konsultacijas, analizuoti ir įvertinti individualias galimybes įgyti kvalifikaciją, padėti priimti motyvuotą sprendimą dėl asmens tinkamumo atitinkamai profesijos sričiai;
- vykdyti specializuotas programas asmenims, nepasirengusiems darbo rinkai, skatinant jų motyvaciją aktyviai ieškoti darbo ar mokytis, lavinti įgūdžius, padedančius įveikti sunkumus, kylančius susidūrus su naujais darbo rinkos reikalavimais;
- konsultuoti įsidarbinimo ir kitais darbo rinkos klausimais (darbo jėgos paklausa ir pasiūla bei kt.);
- teikti informaciją apie profesijas bei specialybes, kvalifikacijas, kvalifikacijos įgijimo, tobulinimo ir persikvalifikavimo galimybes (Profesinio orientavimo programa, 2005).

Sąlygos profesinio orientavimo įgyvendinimui teisinėje bazėje apibrėžtos puikiai, tačiau praktinis jų vykdymas vyksta ne taip kokybiškai. Dauguma moksleivių, net nežino apie profesinio informavimo, orientavimo įstaigas, nesinaudoja jų paslaugomis. Tai rodo A. Railienės (2007) atlikto tyrimo „Mokinių požiūris į profesinio informavimo organizavimą bendrojo lavinimo mokykloje“, V. Indrašienės, L.Grinytės (2007) atlikto tyrimo „Tėvų požiūris į profesinį orientavimą bendrojo lavinimo mokykloje“ bei kitų autorių gauti tyrimų rezultatai.

1. 6. Mokinių profesinis informavimas švietimo įstaigoje

Apie profesinį orientavimą ir konsultavimą kalba nemažai autorių L. Jovaiša (1999), R. Kučinskienė (2003), R. Adamonienė, S.Daukilas, I. Maknienė ir kt. (2001, 2003), K. Pukelis (2003), bei akcentuoja kryptingo ugdymo svarbą. Nuo mažens suteikiant profesinio orientavimo pagalbą, vėliau mokydami mokykloje mokiniai lengviau išsirinks sau profesiją. Ankstyvasis profesinis rengimas akcentuojamas profesinio rengimo Baltojoje knygoje (1999), kurioje pabrėžiama, kad karjeros konsultavimo svarba yra viso žmogaus gyvenimo laikotarpiu, bei karjeros planavimo ir valdymo paslaugų plėtroje.

Galima sutikti, kad profesinis rengimas turėtų prasidėti jau ikimokykliniame amžiuje. D. Beresnevičienė (1995, p. 191) teigia, kad ikimokyklinis vaikų ugdymas turėtų būti grindžiamas vaiko ugdymu šeimoje ir ikimokyklinėje įstaigoje, mokyklose. „Ikimokyklinė įstaiga galėtų tapti kaip organizuota vaikų ugdymo institucija, kuri perteiktų kultūrinės vertybes, etnines tradicijas, skatintų vaiko domėjimąsi aplinkiniu pasauliu, mokytų jį mąstyti, kūrybiškai atlikti jam įmanomus darbelius, savarankiškai tyrinėtų, ugdytų norą tobulėti ir psichologiškai rengti vaiką darbo pasauliui“. Moksleivių parengimas profesijai - tai vienas iš pagrindinių klausimų būtinų spręsti Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose.

Bendrasis ugdymas ir profesinis rengimas yra betarpiškai tarpusavyje susiję, ir tai ilgainiui turėtų tapti viena iš svarbių šiuolaikinės mokyklinės sistemos pertvarkos sričių. Šiuolaikinis profesinis rengimas vis dažniau traktuojamas kaip profesinis **ugdymas**, kadangi „profesinio ugdymo svarbiausias tikslas jau yra ne paprasta ar net labai aukšta specializacija, o siekimas suteikti bendras svarbias kvalifikacijas, kurios siekia toli už specialybės ribų. Taip profesinio ugdymo praktika keičia kryptį ir artėja prie teoriškai pagrįsto asmenybės ugdymo. <...> profesinis ugdymas šiandien turėtų būti suprantamas kaip asmenybės ugdymas” (Fullan 1998, p. 18). Asmenybės ugdymas, jos išsilavinimas teikia svarbias prielaidas profesiniam ugdymui, tačiau profesinis ugdymas yra puikus “vaistas” ne tik mokymosi motyvacijai stimuliuoti, bet ir efektyvi socialinės dezintegracijos prevencijos priemonė. Tačiau šiuolaikiniai reikalavimai bendrajam asmenybės išugdymui ir profesiniam parengimui kelia ir kai kurių keblumų.

Kiekvienas baigiantis mokyklą moksleivis turi pasirinkti savo ateities profesiją, įvertinti visus jos pasirinkimo veiksnius, bei pasverti įtaką, kurią gali padaryti artimiausia aplinka, šeima ir mokykla. Viena iš įtakos sričių yra mokyklos teikiama įtaka profesiniam apsisprendimui.

R. Kučinskienė (2003) kaip pavyzdį pateikia užsienio mokslininkų išskirtus poreikių patenkinimo būdus, kurie apibrėžia, kokie poreikiai taps didžiausia motyvuojančia jėga (pagal Herr, Cramer) ir kokias profesijas pasirinks individai. Jos būna dviejų kategorijų:

- *Į žmones orientuotos profesijos* (paslaugos, prekyba, vadyba, švietimas ir kultūra, žurnalistika, menas ir pramogų industrija ir kt.);
- *Į daiktus orientuotos profesijos* (technologijos – gamyba ir transportavimas, žemės ūkis, miškininkystė, mokslinė veikla).

Vienas iš poreikių tenkinimo būdų priklauso nuo šeimos. R. Kučinskienės (2003) teigimu, vaikai, kurių šeimose vyravo šilti santykiai ir kurių poreikių hierarchijoje bendravimas ir prisirišimas yra aukštai vertinami, bus laimingai pasirinkę pirmojo tipo profesijas. O vaikai, kurių šeimose vyravo šalti ir abejingumu grįsti santykiai, teikiantys mažas saugumo ir patikimumo garantas, mieliau rinksis ir bus patenkinti profesijomis, orientuotomis į veiklą su daiktais. „Taigi, santykių tarp vaiko ir tėvų klimatas lemia formavimąsi jo poreikių, interesų ir nuostatų sistemos, kuri atsiskleidžia renkantis profesiją“ (Kučinskienė, 2003, p. 83). Todėl galima teigti, kad šeimos įtaka svarbi visose srityse, bet moksleiviams taip pat labai svarbi mokyklos daroma įtaka profesiniam pasirengimui.

Atlikti tyrimai, vadovaujant J. Vaitkevičiui (1988), parodė, kad svarbi darbinio ugdymo sąlyga yra žinių apie darbą sisteminimas ir panaudojimas ne tik darbinėje, bet ir produktyvioje – vaizdinėje veikloje, t. y. įrodyta vaizdinės veiklos transformacinė funkcija. Žinių apie darbą pritaikymas moksleivių vaizduojamoje veikloje yra svarbi jų darbinio ugdymo efektyvinimo sąlyga

Kaip teigia A. Suslavičius (2006, p. 54), informaciją gauname ir naudojamesi ja suvokdami kitą žmogų. „Lygiai taip pat kitiems žmonėms esame informacijos šaltinis. Suvokiamojo žmogaus siunčiama informacija priklauso nuo jo atliekamo socialinio vaidmens“.

Moksleiviai, besirinkdami profesijas, nėra motyvuoti ir informuoti apie galimybes gauti specialistų konsultacijas. Mokyklose neatliekami vaikų gebėjimų tyrimai. Ir tik baigiamosiose klasėse pradedama teikti informacija apie įvairias aukštesniąsias ir aukštąsias mokymo įstaigas. Daugiausia informacijos susirenka patys moksleiviai iš žiniasklaidos ir interneto. Reikia pastebėti, kad profesinės mokyklos, kolegijos, universitetai patys imasi iniciatyvos informuoti moksleivius apie galimybes mokytis. Mokykla lieka nuošalyje. Nors vykdydama visuomenės užsakymą – ruošti gyvenimui jaunąją kartą – turėtų įdiegti profesinį orientavimą mokykloje.

Profesijos pasirinkimas, karjeros galimybės, mokymosi profilis, savo gebėjimų pažinimas ir panaudojimas – su šiais ir daugeliu kitų klausimų susiduria kiekvienas žmogus, galvojantis, kaip susikurti sėkmingą gyvenimą. Seniai pripažinta, kad tinkamos profesinės srities ir profesijos pasirinkimas yra vienas svarbiausių žingsnių siekiant asmeninės sėkmės. Tačiau dažniausiai būna labai sunku priimti sprendimą, tinkamai pasirinkti, suderinti norus su galimybėmis. Ir šioje vietoje, kai reikia susiorientuoti begalėje mokymosi ir darbo galimybių, pažinti save, savo gebėjimus ir priimti sprendimą ypač praverčia kompetentingo specialisto pagalba.

Kaip teigia V. Stanišauskienė (2000), bendrojo lavinimo mokykloje dirbantiems pedagogams tenka sudėtingas moksleivių ugdymo karjerai uždavinys, nes būtent šiame lavinimosi etape įgyjami gebėjimai, lemiantys individo ateitį. Klasės vadovas bei socialinis pedagogas šiuo požiūriu yra pagrindinis moksleivio patarėjas, geriausias pagalbininkas. Kaip padėti moksleiviams pasirengti karjerai šiuolaikiniame darbo pasaulyje? Kaip pagelbėti jiems renkantis tolesnį mokymosi ir/ar darbinės veiklos kelią? Ką patarti jiems kuriant savo karjeros planus?

Tik tas mokytojas, kuris pats moka planuoti karjerą, gali patarti moksleiviui. „Vadinasi, mokytojui reikalinga ir **šiuolaikinė karjeros kompetencija**, įgalinanti vystyti savąją karjerą, ir **ugdymo karjerai kompetencija**, apibrėžiama kaip nuostatų, žinių ir gebėjimų, būtinų ugdant moksleivius karjerai, sistema“ (Stanišauskienė, 2000, p. 49).

Šalia jaunuolio esantys suaugusieji neturėtų jam primesti savo valios. Kaip teigia M. Radušis (2005), būtina suvokti, kad atsakomybė ir sprendimo teisė visuomet turi priklausyti pačiam asmeniui. Geriau tiesiog dalintis informacija apie įvairias mokymosi įstaigas, specialybes, profesijų perspektyvas, darbo sąlygas. Be to, autoriaus nuomone, svarbu abejojantį jaunuolį paskatinti ieškoti informacinės ir konsultacinės pagalbos. Profesinio pasirinkimo srityje itin svarbus pedagogų vaidmuo, nes jie gali suteikti adekvatų konkretaus mokinio bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų vaizdą.

2. MOKINIŲ PROFESINĖS KARJEROS APSISPŪNDIMĄ ĮTAKOJANČIŲ VEIKSNIŲ TYRIMAS

2. 1. Tyrimo metodikos, eigos, etikos ir imties charakteristika

Rengiantis tyrimui, pirmiausia buvo išskirta ir apibrėžta tyrimo hipotezė, t. y. pagrindinė idėja, suformuluotas tikslas ir numatyti tyrimo tikslui įgyvendinti uždaviniai. Tyrimo tikslas atspindi tiriamojo darbo problemos pagrindinę idėją, viso tyrimo kryptingumą (Tidikis, 2003). Buvo iškelti tyrimo uždaviniai. Pasak B. Bitino (1998), mokslinis tyrimas – sistemingas ir kryptingas tikrovės objektų nagrinėjimas, taikant mokslo priemones bei metodus. Tyrimas susideda iš problemos išsiaiškavimo, tyrimo klausimų ar hipotezių formulavimo, aktualios informacijos kaupimo, duomenų analizės, rezultatų aprašymo ir išvadų formulavimo, atsakančių į tuos klausimus ar patvirtinančių hipotezes (Charles, 1999).

Organizuojant tyrimą vadovautasi mokslininko C. M. Charles (1999) iškeltais principais. Tarp jų: teisiniai tyrimo dalyvio apsaugos bei slaptumo principai, etiniai principai – geravališkumas, sąžiningumas, tikslūs paaiškinimai tyrimo dalyviams, procedūriniai tiriamumo, glaustumo, tikėtinumo bei įvairių prasmų paaiškavimo principai.

Empirinio tyrimo metu siekiama nustatyti vyresniųjų klasių moksleivių profesinės karjeros apsisprendimą įtakojančius veiksnis.

Tyrimo metodas tai tarpininkas tarp tyrėjo ir tiriamojo, kuris sustiprina, riboja arba iš viso izoliuoja tyrėjo poveikį, todėl gerai parengtas ar pritaikytas metodas žymiai palengvina tyrimą. Teigiama, kad nuo metodo priklauso viso tyrimo sėkmė. Todėl tyrimo metodams yra keliami dideli reikalavimai (Kardelis, 2002).

Tyrimo metodai – instrumentai, kurių pagalba pažįstama tiesa, atskleidžiami dėsningi objektyviojo pasaulio reiškinių ryšiai (Tidikis, 2003). Moksleivių profesinės karjeros apsisprendimą įtakojančių veiksnių tyrimo metodika buvo orientuota taip, kad atitiktų konkrečius tyrimo uždavinius ir teisingai atspindėtų tiriamąjį reiškinį. Sudarant konkrečią tyrimo metodiką, atitinkančią nagrinėjamo reiškinio uždavinius ir ypatumus, daugiausia dėmesio skiriama moksleivių profesinės karjeros apsisprendimą įtakojantiems veiksniams ir jų atskleidimui.

Siekiant išsiaiškinti moksleivių profesinės karjeros apsisprendimą įtakojančius veiksnis, pagrindiniu tyrimo metodu pasirinktas *empirinių tyrimų kiekybinis metodas – anketinė apklausa*. Anketa – klausimų lapas tam tikroms žinioms surinkti. Jį pagal nurodytas taisykles užpildo klausiamasis (Tidikis, 2003).

Tyrimui atlikti buvo naudojama autoriaus parengta anketa paaugliams (16 – 18 metų). Sudarant anketas tyrimui, naudota, pasak B. Bitino (1998) *rangų skalė* – kai objektus galima

sutvarkyti (suranguoti) pagal matuojamojo požymio intensyvumą. Tiriama buvo pagal kiekybinius požymius. Kiekybiniai tyrimo metodai – metodai kurių galutiniai tyrimo rezultatai išreiškiami skaičiais (Tidikis, 2003).

Anketa yra anoniminė. Jos struktūrą sudaro įvadinė ir pagrindinė dalys. Įvadinėje dalyje įvardijamas apklausos tikslas, pildymo instrukcija, akcentuojamas tyrimo anonimiškumas. Pagrindinėje dalyje pateikiami su tyrimo problema susiję klausimai.

Anketos klausimai sudaryti taip, kad galima būtų išsiaiškinti: ką mokiniai planuoja veikti baigę mokyklą; moksleivių profesijos pasirinkimo motyvus; moksleivių nuomonę apie profesijos reikalingumą; kas, moksleivių nuomone, įtakoja profesijos pasirinkimą; mokiniams svarbiausius veiksnius renkantis profesiją; kokią informaciją moksleiviai gali/negali susirasti mokykloje apie būsimą profesiją ar ją renkantis; kokie mokomieji dalykai yra svarbiausi/nesvarbiausi moksleiviams renkantis profesiją.

Anketos klausimai rengiami pagal klausimų rengimo rekomendacijas, nes anketos kokybė, objektyvumas bei teisingas tikrovės atspindys labai priklauso nuo teisingo klausimų pateikimo (Tidikis, 2003, Kardelis, 2002, Charles, 1999). Klausimus suformuluoti taip, kad jų esmę suvoktų respondentai. Anketa buvo sudaryta, remiantis mokslininkų (Galkytė, 1977; Jatautaitė, 1993; Čiužas, 2001; Kučinskienė, 2003; Stanišauskienė, 2004; Laužackas, 2005; Murinienė, 2005; Indrašienė, Grinytė, 2007, ir kt.) teoriniais darbais apie profesinį informavimą, konsultavimą ir karjerą.

Gautiems empirinio tyrimo duomenims apdoroti naudojama statistika, kuri, anot V. Sakalausko (1998), padeda apibendrinti duomenis ir atskleisti, kas tiriamųjų grupėje yra tipiška ir kas netipiška. Be to, statistika naudojama parodyti ryšius tarp kintamųjų, panašumus ir skirtumus tarp grupių, nustatyti paklaidą, kuri atsiranda parenkant tiriamųjų grupę bei daryti kitokias išvadas apie populiaciją.

Atlikus empirinį tyrimą apie moksleivių profesinės karjeros apsisprendimą įtakojančius veiksnius, buvo surinkta nemažai statistinės medžiagos, atskleidžiančios faktinę realybę, vienu reiškinių priklausomybę nuo kitų, jų sąveiką. Pirmiausia buvo atlikta duomenų analizė remiantis statistiniu paketu „SPSS 13.0 for windows“ (statistinis paketas socialiniams mokslams) programa. Rezultatai apdoroti taikant statistinius metodus: koreliacinę, faktorinę analizes. Koreliacinė analizė naudota tiesiniam statistinio ryšio stiprinimui tarp požymių nustatyti. Faktorinės analizės tikslą nusakė V. Čekanavičius, G. Murauskas (2002, p. 237): „minimaliai prarandant informacijos pakeisti charakterizuojančiųjų požymių aibę kelių faktorių rinkiniu“. Kiek tinka kintamieji faktorinei analizei, parodo KMO (Kaizer-Meyer-Olkin) koeficientas:

- kuo KMO koeficiento reikšmė mažesnė, tuo korelacių matrica mažiau tinkama faktorinei analizei, t. y. faktorinė analizė tampa nerezultatyvi;

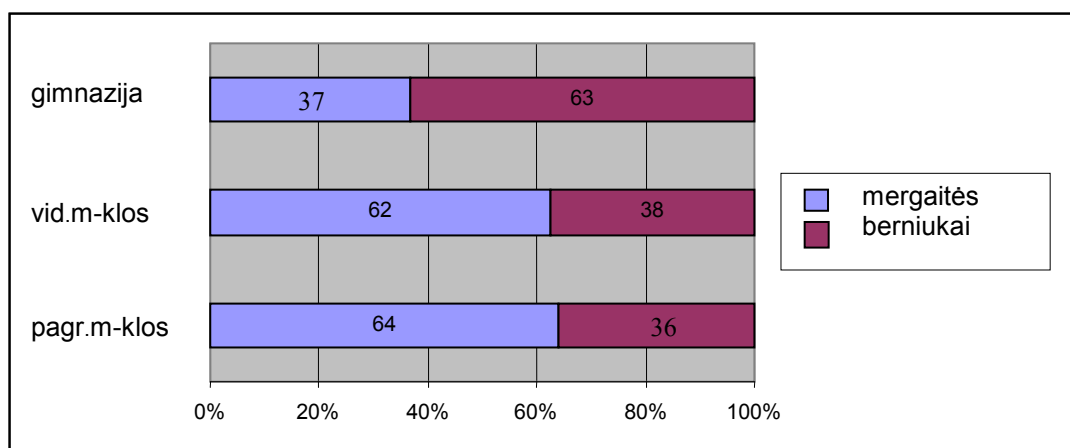
- esant $KMO < 0,5$ - faktorinė analizė nepriimtina; $0,5 < KMO < 0,9$ – faktorinė analizė tinkama (Čekanavičius, Murauskas, 2002).

Atliekant faktorinę analizę įvardijama faktoriaus aprašomoji galia (sklaida), kuri rodo, kokią procentinę dalį visumos paaiškina tiriamasis objektas. Jeigu faktorius paaiškina ne mažiau kaip 10% sklaidos, vadinasi, jis yra interpretuotinas (Čekanavičius, Murauskas, 2002).

Siekiant nepažeisti socialinių tyrimų etikos, ruošiantis atlikti anketinę moksleivių apklausą, gautas išankstinis jų sutikimas. Respondentams buvo aiškiai ir suprantamai paaiškinti tyrimo tikslas ir uždaviniai bei prašoma jų sutikimo dalyvauti tyrime. Buvo derinamas mokyklos mokytojams ir mokiniams patogus laikas, kad galima būtų užpildyti anketas mokykloje. Anketų pildymui buvo stengiamasi sudaryti palankias sąlygas, kad respondentai galėtų savarankiškai, niekieno netrukdomi, atvirai ir neskubėdami atsakyti į pateiktus klausimus. Siekiant gauti kuo objektyvesnius tyrimo duomenis, buvo užtikrintas anketinės apklausos anonimiškumas. Organizuojant tyrimą buvo laikomasi konfidencialumo principo.

Empirinis tyrimas buvo atliekamas 2009 metais spalio – lapkričio mėnesiais Naujosios Akmenės, Ventos, Mažeikių miestuose. Apklausoje dalyvavo 178 respondentai (53 % mergaičių ir 47 % berniukų). Tyrime dalyvavusiųjų respondentų amžius svyruoja nuo 16 iki 18 metų.

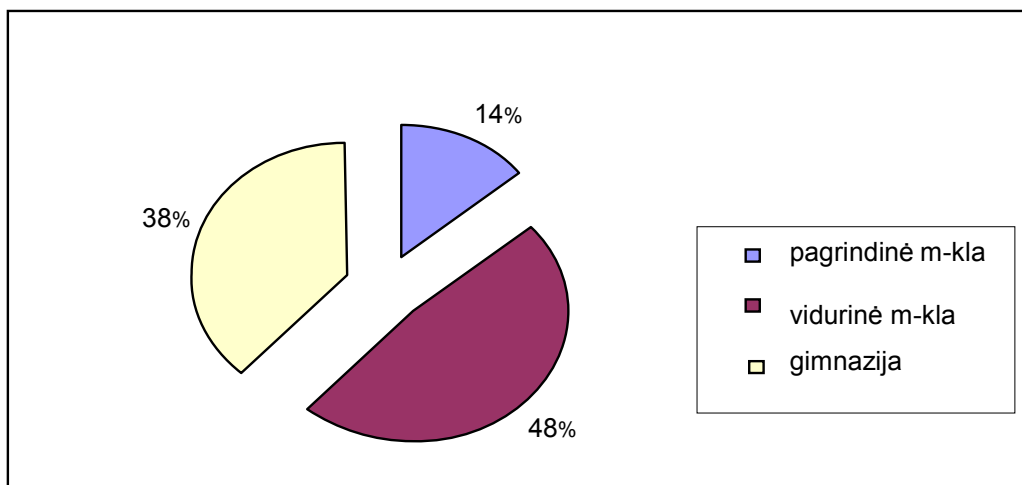
Manoma, kad tyrimas, atliktas tik vienoje ugdymo institucijoje, negali atskleisti tikros padėties mokyklose apie moksleivių profesinę karjerą įtakančius veiksnius, todėl pasirinktos 2 gimnazijos, 1 pagrindinė, 3 vidurinės mokyklos Naujosios Akmenės, Ventos, Mažeikių miestuose. Penktame paveiksle matyti respondentų pasiskirstymas pagal mokyklų tipus lyties aspektu.

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklų tipus lyties aspektu (%) (N=178)

Kaip matyti iš 5 paveiksle pateiktų duomenų, daugiausiai tyrime dalyvavo mergaičių iš pagrindinės ir vidurinės mokyklų (atitinkamai 64 % ir 62 %), o berniukų – iš gimnazijos (63 %). Kadangi respondentų skaičius lyties aspektu nėra vienodas, tad toliau bus analizuojami tik labai

ryškūs skirtumai tarp atsakymų lyties aspektu, bei išskiriami kai kurie skirtumai pagal mokyklų tipus lyties aspektu.

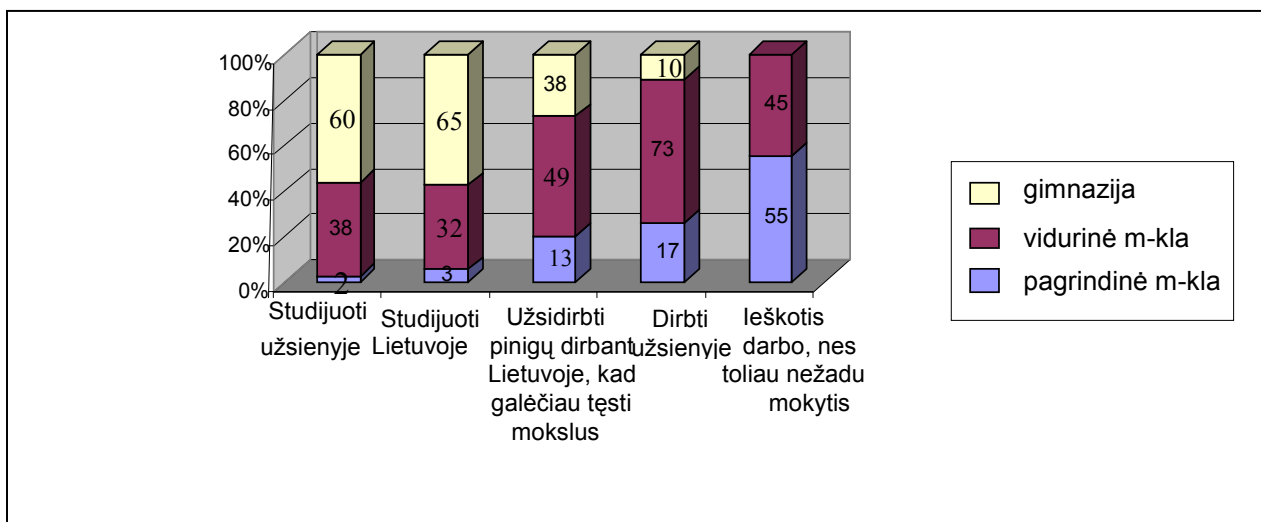

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklų tipus (%) (N=178)

Pagal mokyklos tipą respondentai pasiskirstė taip: pagrindinė m-kla – 25 mokiniai (14 %), vidurinė mokykla – 85 mokiniai (48 %), gimnazija – 68 (38 %) mokiniai. Tai atsispindi 6 paveiksle.

2. 2. Tyrimo rezultatų analizė

Pirmuoju anketos klausimu pasidomėjome, ką mokiniai planuoja veikti baigę mokyklą. Respondentų atsakymų pasiskirstymas (procentine ir skaitine išraiška) matyti 7 paveiksle.

7 pav. Moksleivių veiklos planavimas baigus mokyklą (%) (N=178)

Kaip matyti iš 7 paveiksle pateiktų duomenų, daugiausiai gimnazijoje besimokančių mokinių planuoja baigę mokyklą studijuoti Lietuvoje arba užsienyje ir visiškai neplanuoja ieškotis darbo. Daugiausia vidurinės mokyklos mokinių planuoja dirbti užsienyje ir užsidirbti pinigų dirbant Lietuvoje, kad galėtų tęsti mokslus bei studijuoti Lietuvoje, mažiausiai mokinių planuoja studijuoti užsienyje. Pagrindinės mokyklos mokiniai baigę mokyklą planuoja ieškotis darbo Lietuvoje arba užsienyje, nes toliau nežada mokytis, mažiausiai planuoja studijuoti užsienyje. Iš gautų rezultatų galime daryti prielaidą, kad daugiau darbui nusiteikę pagrindinės mokyklos mokiniai, o tolimesnėms studijoms – gimnazijos mokiniai.

Antruoju anketos klausimu pasidomėjome mokinių lūkesčiais renkantis profesiją. Antroje lentelėje pateikta mokinių lūkesčių, renkantis profesiją, koreliacija.

2 lentelė

Mokinių lūkesčių, renkantis profesiją, koreliacija (n=178)

	Tenkinti socialinius poreikius	Užsidirbti pragyvenimui	Suteikti galimybę bendrauti su žmonėmis	Turėti užtikrintą darbo vietą	Jausti pasitenkinimą darbu	Įsitvirtinti visuomenėje, pritapti prie aplinkos	Realizuoti savo gebėjimus	Siekti karjeros, aukštesnių pareigų
Tenkinti socialinius poreikius	1.000	0.013**	0.254**	0.046*	0.023**	0.053**	0.374**	0.001*
Užsidirbti pragyvenimui	0.013**	1.000	0.344**	0.653**	0.086	0.308**	0.027	0.156*
Suteikti galimybę bendrauti su žmonėmis	0.254**	0.344**	1.000	0.437**	0.153*	0.239**	0.198**	0.175*
Turėti užtikrintą darbo vietą	0.046*	0.653**	0.437**	1.000	0.262**	0.216**	0.206**	0.228**
Jausti pasitenkinimą darbu	0.023**	0.086*	0.153*	0.262**	1.000	0.557**	0.681**	0.375**
Įsitvirtinti visuomenėje, pritapti prie aplinkos	0.053**	0.308**	0.239**	0.216**	0.557**	1.000	0.551**	0.470**
Realizuoti savo gebėjimus	0.374**	0.027	0.198**	0.206**	0.681**	0.551**	1.000	0.463**
Siekti karjeros, aukštesnių pareigų	0.001*	0.156*	0.175*	0.228**	0.375**	0.470**	0.463**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu

Antroje lentelėje matyti, kad išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Užsidirbti pragyvenimui“ ir „Turėti užtikrintą darbo vietą“ (0,653), tarp „Jausti pasitenkinimą darbu“ ir „Realizuoti savo gebėjimus“ (0,681). Tai įrodo, kad turėdamas žmogus užtikrintą darbo vietą turi galimybę užsidirbti ir pragyvenimui. **Vidutinis ryšys** tarp „Jausti pasitenkinimą darbu“ ir „Įsitvirtinti visuomenėje, pritapti prie aplinkos“ (0.557), tarp „Įsitvirtinti visuomenėje, pritapti prie aplinkos“

ir „Realizuoti savo gebėjimus“ (0,551). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Tenkinti socialinius poreikius“ ir „Užsidirbti pragyvenimui“ (0,013), tarp „Siekti karjeros, aukštesnių pareigų“ ir „Tenkinti socialinius poreikius“ (0,001), tarp „Jausti pasitenkinimą darbu“ ir „Tenkinti socialinius poreikius“ (0,023).

Galima daryti prielaidą, jog mokiniai rinkdamiesi profesiją tikisi turėti užtikrintą darbo vietą ir užsidirbti pragyvenimui bei kaip svarbius siekius išskiria pasitenkinimo darbu svarbą, įsitvirtinimą visuomenėje ir savo gebėjimų realizavimą.

Buvo atlikta mokinių lūkesčių, renkantis profesiją, koreliacija, faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Mokinių lūkesčių, renkantis profesiją, faktorinė analizė (n=178)

Mokinių lūkesčiai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Užsidirbti pragyvenimui	0.828	27.8	0.88	
Turėti užtikrintą darbo vietą	0.708			
Jausti pasitenkinimą darbu	0.677			
Realizuoti savo gebėjimus	0.609			
Antra grupė				
Įsitvirtinti visuomenėje, pritapti prie aplinkos	0.821	18.1		
Siekti karjeros, aukštesnių pareigų	0.635			
Trečia grupė				
Tenkinti socialinius poreikius	0.825	16.1		
Suteikti galimybę bendrauti su žmonėmis	0.698			

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai rodo, kad yra stiprus tarpusavio ryšys. Aprašomoji sklaida taip pat rodo, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Išsiskyrė 3 grupės moksleivių lūkesčių, renkantis profesiją. **Pirmą grupę** sudaro tokie lūkesčiai, kaip turėti užtikrintą darbo vietą pragyvenimui ir savęs realizavimo lūkesčiai. Didžiausią faktorinį svorį turi *užsidirbti pragyvenimui* (L=0,828). **Antrą grupę** sudaro įsitvirtinimas visuomenėje, pritapimas prie aplinkos ir siekimas karjeros, aukštesnių pareigų. Didžiausią faktorinį svorį turi *įsitvirtinimas visuomenėje, pritapimas prie aplinkos* (L=0,821). **Trečią grupę** sudaro *tenkinimas socialinių poreikių* ir suteikimas galimybės bendrauti su žmonėmis.

Galima daryti prielaidą, jog mokiniai labiausiai tikisi *užsidirbti pragyvenimui, įsitvirtinti visuomenėje, pritapti prie aplinkos, tenkinti socialinius poreikius*.

Ketvirtoje lentelėje pateikiami paskaičiavimai, rodantys profesinio pasirinkimo tikslingumą.

Profesijos pasirinkimo tikslingumas (n=178)

Teiginiai	Žmogus turi pasižymėti specialiais gebėjimais	Reikia ieškoti tokios aplinkos, kurioje būtų galima panaudoti savo sugebėjimus ir galimybes	Profesijos pasirinkime svarbiausia patirti pasitenkinimą malonius išgyvenimus	Profesija turi prasmės tik tuo atveju, jei galima būti naudingi kitiems	Labai svarbūs tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai	Gyvenamosios vietos situacija gerokai apriboja profesinio pasirinkimo galimybes	Svarbu susipažinti su profesinio mokymo įstaigomis	Labai svarbus profesijos populiarumas ir prestižas	Labai svarbus atlyginimo dydis
Žmogus turi pasižymėti specialiais gebėjimais	1.000	0.267**	0.703**	0.364**	0.376**	0.016**	0.407**	0.273*	0.343**
Reikia ieškoti tokios aplinkos, kurioje būtų galima panaudoti savo sugebėjimus ir galimybes	0.267**	1.000	0.393**	0.264**	0.227**	0.001**	0.236**	0.229**	0.351**
Profesijos pasirinkime svarbiausia patirti pasitenkinimą, malonius išgyvenimus	0.703**	0.393**	1.000	0.521**	0.484**	0.434**	0.448**	0.282**	0.426**
Profesija turi prasmės tik tuo atveju, jei galima būti naudingi kitiems	0.364**	0.264**	0.521**	1.000	0.726**	0.412**	0.330**	0.331**	0.514**
Labai svarbūs tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai	0.376**	0.227**	0.484**	0.726**	1.000	0.503**	0.455**	0.360**	0.481**
Gyvenamosios vietos situacija gerokai apriboja profesinio pasirinkimo galimybes	0.016**	0.001**	0.434**	0.412**	0.503**	1.000	0.536**	0.150*	0.393**
Svarbu susipažinti su profesinio mokymo įstaigomis	0.407**	0.236**	0.448**	0.330**	0.455**	0.536**	1.000	0.326**	0.417**
Labai svarbus profesijos populiarumas ir prestižas	0.273*	0.229**	0.282**	0.331**	0.360**	0.150*	0.326**	1.000	0.676**
Labai svarbus atlyginimo dydis	0.343**	0.351**	0.426**	0.514**	0.481**	0.393**	0.417**	0.676**	1.000

* Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Pateiktoje ketvirtoje lentelėje matyti, jog išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Žmogus turi pasižymėti specialiais gebėjimais“ ir „Profesijos pasirinkime svarbiausia patirti pasitenkinimą

malonius išgyvenimus,, (0.703), „Profesija turi prasmės tik tuo atveju, jei galima būti naudingu kitiems“ ir „Labai svarbūs tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai“ (0.726), „Labai svarbus profesijos populiarumas ir prestižas“ ir „Labai svarbus atlyginimo dydis“ (0.676), **vidutinis ryšys** tarp „Gyvenamosios vietos situacija gerokai apriboja profesinio pasirinkimo galimybes“ ir „Svarbu susipažinti su profesinio mokymo įstaigomis“ (0.536), tarp „Labai svarbūs tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai“ ir „Gyvenamosios vietos situacija gerokai apriboja profesinio pasirinkimo galimybes“ (0.503), **silpnas ryšys** tarp „Gyvenamosios vietos situacija gerokai apriboja profesinio pasirinkimo galimybes“ ir „Reikia ieškoti tokios aplinkos, kurioje būtų galima panaudoti savo sugebėjimus ir galimybes“ (0,001), „Gyvenamosios vietos situacija gerokai apriboja profesinio pasirinkimo galimybes“ ir „Žmogus turi pasižymėti specialiais gebėjimais“ (0,016), „Labai svarbus profesijos populiarumas ir prestižas“ ir „Gyvenamosios vietos situacija gerokai apriboja profesinio pasirinkimo galimybes“ (0,150).

Galima daryti prielaidą, jog, mokinių nuomone, renkantis profesiją pirmiausia žmogus turi pasižymėti specialiais gebėjimais ir svarbiausia patirti pasitenkinimą, malonius išgyvenimus, o profesija turi prasmės tik tuo atveju, jei galima būti naudinga kitiems; taip pat renkantis profesiją svarbų vaidmenį atlieka tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai.

Atlikta profesijos pasirinkimo tikslingumo faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) bei aprašomoji sklaida (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Profesijos pasirinkimo tikslingumo koreliacija (n=178)

Teiginiai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė			0.83
Labai svarbūs tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai	0.835	32.7	
Gyvenamosios vietos situacija gerokai apriboja profesinio pasirinkimo galimybes	0.833		
Svarbu susipažinti su profesinio mokymo įstaigomis	0.828		
Labai svarbus atlyginimo dydis	0.550		
Labai svarbus profesijos populiarumas ir prestižas	0.420		
Antra grupė			27.0
Žmogus turi pasižymėti specialiais gebėjimais	0.773		
Reikia ieškoti tokios aplinkos, kurioje būtų galima panaudoti savo sugebėjimus ir galimybes	0.701		
Profesijos pasirinkime svarbiausia patirti pasitenkinimą, malonius išgyvenimus	0.696		
Profesija turi prasmės tik tuo atveju, jei galima būti naudinga kitiems	0.695		

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai rodo, kad yra stiprus tarpusavio ryšys. Aprašomoji sklaida taip pat rodo, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Išsiskyrė dvi profesijos pasirinkimo tikslingumo grupės. **Pirmą grupę** sudaro tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, gyvenamosios vietos situacija, atlyginimo dydis, profesijos populiarumas ir prestižas. Tuo tarpu **antrą grupę** sudaro: žmogaus specialieji gebėjimai, aplinka, kurioje būtų galima panaudoti savo sugebėjimus ir galimybes, profesija, kurios pasirinkime svarbiausia patirti pasitenkinimą, malonius išgyvenimus, profesijos prasmė, kuri pasiekama tik tuo atveju, jei galima būti naudingu kitiems. Aprašomoji sklaida rodo, kad antrosios grupės profesijos pasirinkimo tikslingumas yra žymiai silpnesnis.

Tyrimo metu išsiaiškinta apklausoje dalyvavusių mokinių nuomonė apie asmenų ir institucijų, turinčių poveikį moksleivių profesijos pasirinkimui, įtaką. Šio poveikio koreliacija atsispindi 6 lentelėje.

6 lentelė

Asmenų ir institucijų, turinčių poveikį moksleivių profesijos pasirinkimui, koreliacija
(n=178)

Teiginiai	Tik pats asmuo turi priimti sprendimus	Tėvai	Pedagogai	Būrelių, sporto, dailės mokyklų vadovai, treneriai	Draugai	Žiniasklaida	Profesinio informavimo taškai (PIT) mokykloje	Prof.informavimo centrai miestuose (pvz. Jaunimo darbo rinkos mokymosi centrai ir pan.)	Aukštųjų mokyklų pateikiama informacija
Tik pats asmuo turi priimti sprendimus	1.000	0.419**	0.699**	0.439**	0.365**	0.604**	0.434**	0.287**	0.152*
Tėvai	0.419**	1.000	0.545**	0.352**	0.363**	0.443**	0.460**	0.339**	0.257**
Pedagogai	0.699**	0.545**	1.000	0.535**	0.469**	0.634**	0.316**	0.227**	0.263**
Būrelių, sporto, dailės mokyklų vadovai, treneriai	0.439**	0.352**	0.535**	1.000	0.561**	0.451**	0.202**	0.332**	0.276**
Draugai	0.365**	0.363**	0.469**	0.561**	1.000	0.364**	0.110	0.287**	0.421**
Žiniasklaida	0.604**	0.443**	0.634**	0.451**	0.364**	1.000	0.488**	0.061	0.089
Profesinio informavimo taškai (PIT) mokykloje	0.434**	0.460**	0.316**	0.202**	0.110	0.488**	1.000	0.330**	0.067
Prof.informavimo centrai (pvz. Jaunimo darbo rinkos mokymosi centrai ir pan.)	0.287**	0.339**	0.227**	0.332**	0.287**	0.061	0.330**	1.000	0.337**
Aukštųjų mokyklų pateikiama informacija	0.152*	0.257**	0.263**	0.276**	0.421**	0.089	0.067	0.337**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu

** .Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Iš 6 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad visi gauti rezultatai rodo esminį koreliacinį ryšį. **Stiprus ryšys** nustatytas tarp asmenų ir institucijų turinčių poveikį moksleivių profesijos pasirinkimui: „Tik pats asmuo turi priimti sprendimus“ ir „Pedagogai“ (0.699), tarp „Tik pats asmuo turi priimti sprendimus“ ir „Žiniasklaida“ (0.604), tarp „Pedagogai“ ir „Žiniasklaida“ (0.634), **vidutinis ryšys** tarp „Tėvai“ ir „Pedagogai“ (0.545), tarp „Būrelių, sporto, dailės mokyklų vadovai, treneriai“ ir „Draugai“ (0.561), tarp „Būrelių, sporto, dailės mokyklų vadovai, treneriai“ ir „Pedagogai“ (0,535), **silpnas ryšys** tarp „Profesinio informavimo taškai (PIT) mokykloje“ ir „Draugai“ (0.110).

Tad galima daryti prielaidą, kad pedagogai turi itin stiprų poveikį mokinių profesijos pasirinkimui. Taip pat svarbų vaidmenį atlieka žiniasklaida.

7 lentelėje pateikta asmenų ir institucijų poveikio profesijos pasirinkimui faktorinė analizė.

7 lentelė

Asmenų ir institutų poveikio profesijos pasirinkimui faktorinė analizė (n=178)

Teiginiai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė			0,80
Tėvai	0.808	33,2	
Pedagogai	0.775		
Būrelių, sporto, dailės mokyklų vadovai, treneriai	0.767		
Draugai	0.737		
Žiniasklaida	0.683		
Antra grupė			
Tik pats asmuo turi priimti sprendimus	0.886	20,6	
Profesinio informavimo taškai (PIT) mokykloje	0.729		
Trečia grupė			
Profesinio informavimo centrai miestuose (pvz. Jaunimo darbo rinkos mokymosi centrai ir pan.)	0.796	19,0	
Aukštųjų mokyklų pateikiama informacija	0.791		

Visų kintamųjų koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Išsiskyrė 3 grupės. **Pirmą grupę** sudaro: tėvai, pedagogai, draugai, žiniasklaida, būrelių, sporto, dailės mokyklų vadovai, treneriai. Didžiausią faktorinį svorį turi tėvai (L=0,808). **Antrą grupę** sudaro „Pats asmuo turi priimti sprendimus“ ir „Profesinio informavimo taškai (PIT) mokykloje“. Didžiausią faktorinį svorį turi „Pats asmuo turi priimti sprendimus“ (L=0,886). **Trečią grupę** sudaro „Profesinio informavimo centrai miestuose (pvz. Jaunimo darbo rinkos mokymosi centrai ir pan.)“, ir „Aukštųjų mokyklų pateikiama informacija“. Ši grupė turi silpniausią poveikį moksleivių profesijos pasirinkimui.

8 lentelėje pateikti duomenys parodo respondentų išskirtus svarbiausius veiksnius, darančius
įtaką renkantis profesiją.

8 lentelė

Svarbiausi veiksniai renkantis profesiją (n=178)

Teiginiai	Tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis	Didelę reikšmę turi tėvo ir motinos profesijos	Kitų šeimos narių (senelių, brolių, seserų, kitų artimų giminių) užsiėmimai	Mokslo įstaigų artumas, gamybinė-kultūrinė aplinka	Šalies ekonominė situacija	Praktinė veikla	Kūrybinė veikla	Turima patirtis (žinios gebėjimai igūdžiai)	Gebėjimas prisitaikyti prie kintančių gyvenimo ir veiklos reikalavimų	Meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai	Asmens vertybės	Asmens poreikiai	Asmens charakteris	Asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės	Asmenybės kryptingumas	Informacijos kiekis apie profesiją	Emocinis santykis su profesija
Tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis	1.000	0.828**	0.376**	0.116*	0.172	-0.131	-0.144	0.188	-0.009	0.023*	0.141	0.010*	0.154	-0.008	0.146*	0.118**	0.171*
Didelę reikšmę turi tėvo ir motinos profesijos	0.828**	1.000	0.381**	0.080*	0.104	-0.081	-0.126	0.232*	0.035*	0.273**	0.237*	0.150	0.228*	0.064	0.296**	0.043**	0.215**
Kitų šeimos narių (senelių, brolių, seserų, kitų artimų giminių) užsiėmimai	0.376**	0.381**	1.000	0.487**	0.325**	0.196*	0.035*	0.140*	0.201*	0.039**	0.164	0.318**	0.304**	0.369**	0.268**	0.167*	0.194**
Mokslo įstaigų artumas, gamybinė-kultūrinė aplinka	0.116**	0.080**	0.487**	1.000	0.590**	0.412**	0.254**	0.146*	0.128**	-0.079	-0.048	0.326**	0.184*	0.388**	0.071**	0.319**	0.296**
Šalies ekonominė situacija	0.172**	0.104*	0.325**	0.590**	1.000	0.284**	0.323**	-0.082	0.005**	-0.122	0.146	0.144	0.188	0.272**	0.253**	0.208**	0.208**
Praktinė veikla	-0.131	-0.081	0.196*	0.412**	0.284**	1.000	0.696**	-0.003	0.296**	0.053*	0.200*	-0.001	0.196*	0.145*	0.093**	0.080	0.469**
Kūrybinė veikla	-0.144	-0.126	0.035	0.254**	0.323**	0.696**	1.000	-0.055	0.180	0.619**	0.078*	-0.066	0.255**	-0.044	0.289**	0.045	0.393**
Turima patirtis (žinios gebėjimai igūdžiai)	0.188	0.232*	0.140	0.146	-0.082	-0.003	-0.055	1.000	0.402**	0.392**	0.309**	0.429**	0.438**	0.246*	0.203**	0.151*	0.546**
Gebėjimas prisitaikyti prie kintančių gyvenimo ir veiklos reikalavimų	-0.009	0.035*	0.201*	0.128*	0.005*	0.296**	0.180*	0.402**	1.000	0.345**	0.438**	0.076*	0.204*	0.141*	0.171*	0.215**	0.489**
Meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai	0.023	0.273**	0.039**	-0.079	-0.122	0.053	0.619**	0.392**	0.345**	1.000	0.383**	0.292**	0.506**	0.322**	0.068**	0.180**	0.362**
Asmens vertybės	0.141	0.237*	0.164	-0.048	0.146	0.200*	0.078	0.309**	0.438**	0.383**	1.000	-0.041	0.122**	0.018**	0.167*	0.234**	0.684**
Asmens poreikiai	0.010**	0.150	0.318**	0.326**	0.144	-0.001	-0.066	0.429**	0.076	0.292**	-0.041	1.000	0.703**	0.673**	0.316**	0.357**	0.203**
Asmens charakteris	0.154*	0.228*	0.304**	0.184	0.188	0.196*	0.255**	0.438**	0.204*	0.506**	0.122**	0.703**	1.000	0.719**	0.322**	0.182**	0.151*
Asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės	-0.008	0.064	0.369**	0.388**	0.272**	0.145	-0.044	0.246*	0.141**	0.322**	0.018**	0.673**	0.719**	1.000	0.136*	0.588**	0.143*
Asmenybės kryptingumas	0.146*	0.296**	0.268**	0.071**	0.253**	0.093**	0.289**	0.203**	0.171*	0.068**	0.167*	0.316**	0.322**	0.136*	1.000	0.555**	0.245*
Informacijos kiekis apie profesiją	0.118**	0.043**	0.167*	0.319**	0.208**	0.080	0.045	0.151*	0.215**	0.180**	0.234**	0.357**	0.182**	0.588**	0.555**	1.000	0.220**
Emocinis santykis su profesija	0.171*	0.215**	0.194**	0.296**	0.208**	0.469**	0.393**	0.546**	0.489**	0.362**	0.684**	0.203**	0.151*	0.143*	0.245**	0.220**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu; **. Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Iš 8 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis“ ir „Didelę reikšmę turi tėvo ir motinos profesijos“ (0,828), tarp „Asmens charakteris“ ir „Asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės“ (0,719), tarp „Asmens poreikiai“ ir „Asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės“ (0,673), tarp „Kūrybinė veikla“ ir „Meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai“ (0,619), tarp „Praktinė veikla“ ir „Kūrybinė veikla“ (0,696), „Asmens vertybės“ ir „Emocinis santykis su profesija“ (0,684); **vidutinis ryšys** tarp „Mokslo įstaigų artumas, gamybinė-kultūrinė aplinka“ ir „Šalies ekonominė situacija“ (0,590), tarp „Asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės“ ir „Informacijos kiekis apie profesiją“ (0,588), tarp „Meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai“ ir „Asmens charakteris“ (0,506), tarp „Asmenybės kryptingumas“ ir „Informacijos kiekis apie profesiją“ (0,555), tarp „Turima patirtis (žinios gebėjimai įgūdžiai)“ ir „Emocinis santykis su profesija“ (0,546), tarp „Gebėjimas prisitaikyti prie kintančių gyvenimo ir veiklos reikalavimų“ ir „Emocinis santykis su profesija“ (0,489). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Praktinė veikla“ ir „Tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis“ (-0,131), tarp „Kūrybinė veikla“ ir „Didelę reikšmę turi tėvo ir motinos profesijos“ (-0,126), tarp „Meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai“ ir „Šalies ekonominė situacija“ (-0,122), tarp „Asmens vertybės“ ir „Mokslo įstaigų artumas, gamybinė-kultūrinė aplinka“ (-0,048), „Gebėjimas prisitaikyti prie kintančių gyvenimo ir veiklos reikalavimų“ ir „Didelę reikšmę turi tėvo ir motinos profesijos“ (0,035), „Informacijos kiekis apie profesiją“ ir „Kūrybinė veikla“ (0,045).

Kaip teigia A. Sakalas, A. Šalčius (1997), didelę reikšmę profesijos pasirinkimui turi tiek socialiniai veiksniai (tėvų socialinė padėtis ir profesija), tiek psichologiniai (intelektas, gabumai poreikiai ir interesai) ir sveikatos veiksniai. Atlikto tyrimo rezultatai patvirtina teorijos teiginius ir leidžia daryti prielaidą, kad, mokinių nuomone, svarbiausi veiksniai renkantis profesiją yra tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis ir tėvo bei motinos profesijos. Labai svarbūs asmens poreikiai ir asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės, bei kūrybinė veikla ir meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai, praktinė veikla, asmens vertybės ir emocinis santykis su profesija.

Atlikta svarbiausių veiksnių renkantis profesiją faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO), aprašomoji sklaida (žr. 9 lentelę).

Svarbiausi veiksniai renkantis profesiją (n=178)

Teiginiai	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis	0.864	21,8	0,64	
Didelę reikšmę turi tėvo ir motinos profesijos	0.861			
Kitų šeimos narių (senelių, brolių, seserų, kitų artimų giminių) užsiėmimai	0.854			
Antra grupė				
Asmens vertybės	0.822	17,8		
Asmens poreikiai	0.773			
Asmens charakteris	0.705			
Asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės	0,684			
Asmenybės kryptingumas	0.620			
Trečia grupė				
Praktinė veikla	0.946	15,9		
Kūrybinė veikla	0,901			
Turima patirtis (žinios, gebėjimai, įgūdžiai)	0,900			
Gebėjimas prisitaikyti prie kintančių gyvenimo ir veiklos reikalavimų	0.899			
Meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai	0.501			
Ketvirta grupė				
Mokslo įstaigų artumas, gamybinė-kultūrinė aplinka	0.775	15,8		
Šalies ekonominė situacija	0.744			
Informacijos kiekis apie profesiją	0.731			
Emocinis santykis su profesija	0.556			

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti rezultatai rodo, jog visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi.

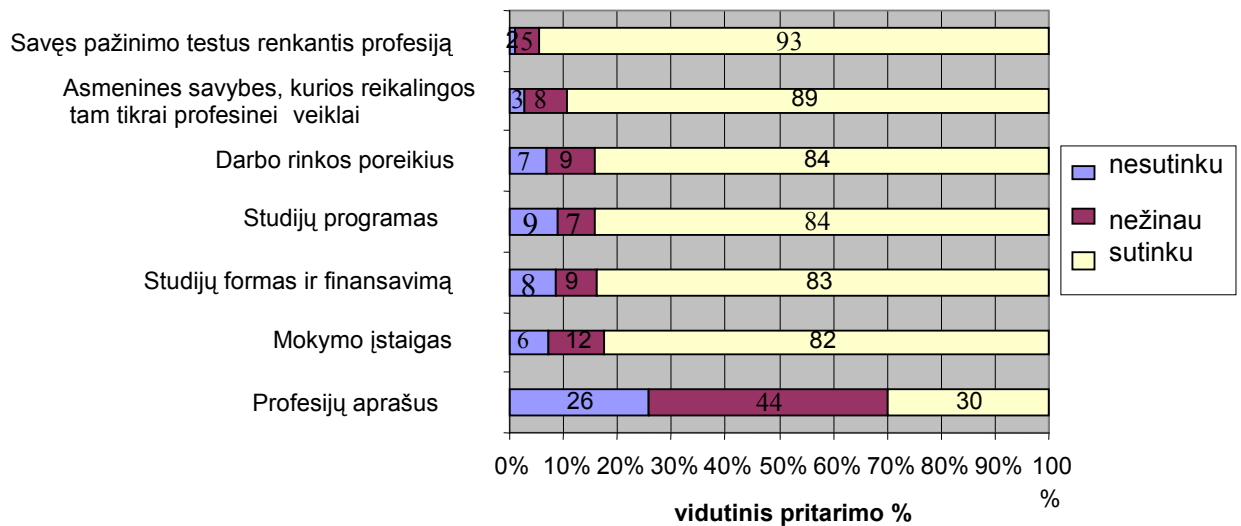
Išsiskyrė keturios **svarbiausių veiksnių renkantis profesiją** grupės. **Pirmą grupę** sudaro veiksniai, nusakantys tėvų ar kitų šeimos narių turimas ar turėtas profesijas. Didžiausią faktorinį svorį turi *tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis* (0,864). Paprastai tėvai siekia, kad jų vaikai pasirinktų gerai apmokamą, prestižinę profesiją. Skatina juos rinktis tą pačią profesiją kaip ir tėvų. Tai tarsi tradicijų tąsa, vienos ar kitos profesijos atstovų dinastija. Tačiau ne visada tėvai įvertina vaikų galimybes, jėgas įveikti vis didėjančius reikalavimus, keliamus studijų programose. **Antrą grupę** sudaro veiksniai, nusakantys asmens vertybes, poreikius, charakterį, kryptingumą, fiziologines ir sveikatos galimybes. Didžiausią faktorinį svorį turi *asmeninės vertybės* (0,822). Ši grupė, pagal R. Kučinskienę (2003), yra vidinių veiksnių grupė, kurią sudaro asmens vertybės, poreikiai, asmens charakteris, asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės, asmens kryptingumas. **Trečią grupę** sudaro veiksniai, nusakantys asmeninę veiklą bei patirtį. Tai - praktinė veikla, kūrybinė veikla, turima patirtis (žinios, gebėjimai, įgūdžiai), gebėjimas prisitaikyti prie kintančių

gyvenimo ir veiklos reikalavimų, meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai. Didžiausią faktorinį svorį turi *praktinė veikla* (0,946). Praktinės veiklos metu mokiniai turi galimybę gilinti ir plėsti turimas žinias, gebėjimus bei įgūdžius. Itin didelės galimybės atsiskleidžia per popamokinę veiklą, kurios metu praktinė veikla plečia pažintinius interesus, juos konkretina, išryškėja gebėjimai kokiai nors profesinei veiklai. Kaip teigia A. Sprindžiūnas (2002), taip formuojamas kūrybinis santykis su darbu, įgyjant daugiau asmeninių ir darbo vertybių. Svarbu, kad mokiniai mokymąsi ir užklausinę veiklą sietų su pasirengimu gyvenimui, savo poreikių patenkinimu, asmeninių ir darbo vertybių įgyjimu, nes tai turi poveikį profesinei karjerai. **Ketvirtą grupę** sudaro: mokslo įstaigų artumas, gamybinė-kultūrinė aplinka, šalies ekonominė situacija, informacijos apie profesiją kiekis, emocinis santykis su profesija. Didžiausią faktorinį svorį turi mokslo įstaigų artumas (tai galima paaiškinti šiandienine sunkia gyventojų ekonomine padėtimi, kai tėvams sudėtinga išleisti vaikus į mokslus, apmokėti būsto nuomos ir tolimų kelionių išlaidas), gamybinė-kultūrinė aplinka (0,775).

Išsiskyrė tokios pagrindinės **veiksnių renkantis profesiją grupės**: tėvų ar kitų šeimos narių turimos ar turėtos profesijos; asmens vertybės, poreikiai, charakteris, kryptingumas, fiziologinės ir sveikatos galimybės; asmeninė veikla bei patirtis; mokslo įstaigų artumas, gamybinė-kultūrinė aplinka, šalies ekonominė situacija, informacijos kiekis apie profesiją, emocinis santykis su profesija.

Tai, kad išryškėjo pirmoji grupė veiksnių, galima daryti prielaidą, jog tėvams paprastai turima profesija reiškia finansinį stabilumą, gerą pragyvenimo šaltinį, tad jie, kaip turintys gyvenimo patirtį, gali vaikams patarinėti, kokią profesiją geriau pasirinkti. Taip pat labai svarbu ir tai, ar tėvai galės finansuoti studijas, pasirinkus vieną ar kitą profesiją, nes šiandienos modernėjančiame pasaulyje mokestis už studijas kiekvienam būsimam studentui yra itin aktualus ir svarbus renkantis karjeros kelią.

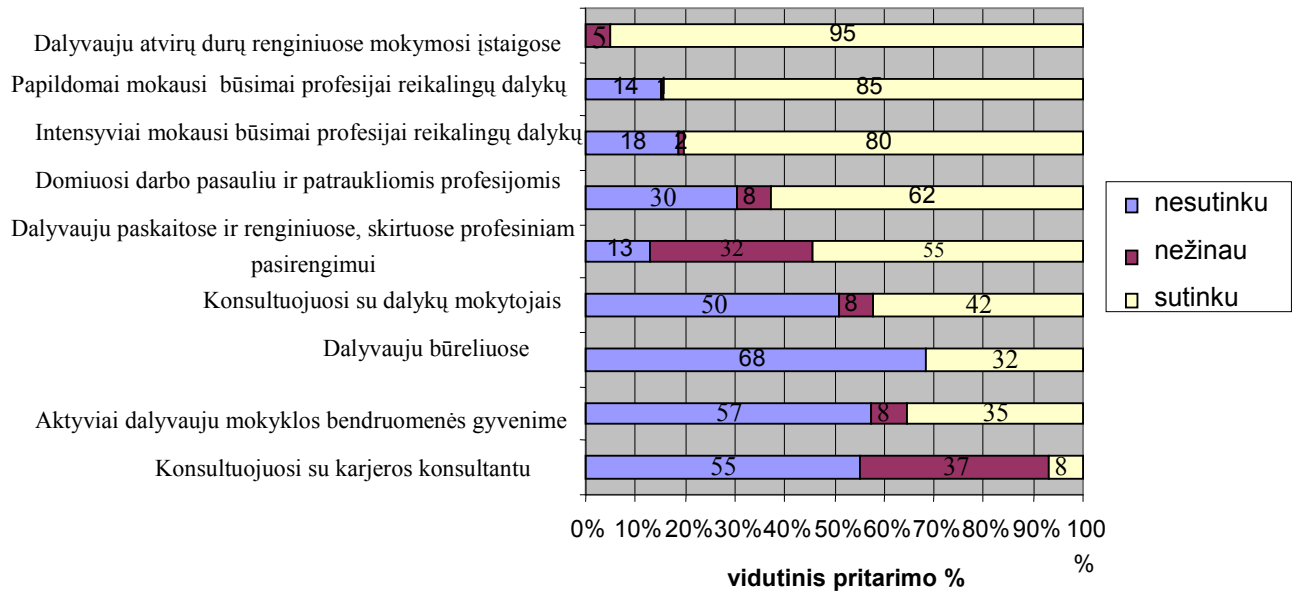
Atsakydami į šeštą anketos klausimą mokiniai išreiškė savo nuomonę apie tai, kokią informaciją jie, rinkdamiesi profesiją, gali rasti mokykloje. Nustatant vidutinį pritarimo procentą skalėje buvo perkoduoti atsakymų variantai, tai yra, *visiškai nesutinku* ir *lyg ir nesutinku* perkoduotas į *nesutinku*; *nežinau, sunku apsispręsti* – *nežinau*; *lyg ir sutinku* ir *visiškai sutinku* – *sutinku*. Aštuntame paveiksle atsispindi respondentų atsakymų vidutinis pritarimo procentas.

8 pav. Informacijos sklaida mokykloje renkantis profesiją (%) (n=178)

Respondentų vidutinis pritarimo procentas rodo, kad mokiniai mokykloje daugiausiai informacijos apie savęs gali rasti atlikdami pažinimo testus (93 %), apie asmenines savybes, kurios reikalingos tam tikrai profesinei veiklai (89 %) bei apie darbo rinkos poreikius ir studijų programas (84 %). Labai panašus vidutinis pritarimo procentas yra informacijos sklaida apie studijų formas ir finansavimą bei pačias mokymo įstaigas (82 %). Mažiausiai informacijos mokiniai gauna apie profesijas, jų aprašus (30 %). V. Indrašienės, V. Rimkevičienės ir kt. (2006) atliktame tyrime *Mokinių profesinis informavimas, konsultavimas ir orientavimas mokyklose*, paaiškėjo, jog daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių mokinių (viso tyrime dalyvavo 828 mokiniai) informacijos gauna iš tėvų. Trečdalis mokinių apie pasirinktą profesiją sužino iš lankstinukų, bukletų. Tuo tarpu klasės auklėtojo, psichologo, mokytojų vaidmuo nėra toks ryškus informuojant mokinius apie profesijas. Autorių teigimu, vyresnieji paaugliai informacijos apie pasirinktą profesiją vis tik gauna daugiau iš įvairių lankstinukų, bukletų, „profesijos vadovo“, internetinių svetainių. Tuo tarpu jaunesnieji paaugliai, renkantis profesiją, labiau akcentavo televiziją, radiją bei tėvus. Taip pat šioje tyrimo ataskaitoje matyti, kad buvo pasidomėta ir apie profesinio orientavimo konsultacijas mokykloje. Išryškėjo, jog beveik pusė mokinių nurodė, kad profesijos pasirinkimo klausimais juos dažniausiai konsultuoja tėvai; 30,3 % teigimu, dažniausiai profesijos pasirinkimo klausimais pagalbos mokiniai sulaukia iš vyresniųjų draugų, daugiau nei trečdalis respondentų teigimu, profesijos pasirinkimo klausimais pagalbos iš draugų sulaukia retai.

Septintuoju anketos klausimu išsiaiškinome, kaip mokiniai ruošiasi savo būsimai profesijai mokykloje, bei paskaičiavome vidutinį pritarimo procentą. Respondentų atsakymų pasiskirstymas matyti 9 paveiksle.

9 pav. **Mokinių ruošimosi būdai mokykloje būsimai profesijai (%) (n=178)**

Kaip matyti iš 10 paveiksle pateiktų duomenų, net 95 % mokinių, ruošdamiesi būsimai profesijai, dalyvauja atvirų durų renginiuose mokymo įstaigose. Taip pat nemažai mokinių (85 %) papildomai mokosi būsimai profesijai reikalingų dalykų, 80 % mokinių intensyviai mokosi būsimai profesijai reikalingų dalykų. 62 % mokinių domisi darbo pasauliu ir patraukliomis profesijomis, 55 % - dalyvauja paskaitose ir renginiuose, skirtuose profesiniam pasirengimui. Mažiausiai mokinių, ruošdamiesi būsimai profesijai, konsultuojasi su karjeros konsultantais (8 %).

Tyrimo duomenys rodo, kad mokiniai, įgydami bendrąjį išsilavinimą, dar papildomai mokydami įgyja ar įtvirtina turimas žinias, gebėjimus, įgūdžius. Tai svarbu, nes tuomet yra galimybė susipažinti su reikšminga naujausia informacija. Kartu taip skatinamas ir intelektualinis jų smalsumas, plečiamas akiratis, plėtojamas poreikis ugdytis naujus gebėjimus ir kompetencijas, kurios gali padėti sėkmingiau save realizuoti pasirinkus/įgijus profesiją. Beje, įgytos žinios gali padėti susirasti geresnį darbą ir užsienyje. Mūsų nuomone, mokiniai tik nepakankamai dalyvauja būrelių veikloje (tik 32 %) ir mokyklos bendruomenės gyvenime (35 %). Ši veikla ugdo savarankiškumą, sprendimų priėmimą, atsakomybę, o visa tai reikalinga ir renkantis profesiją.

Kiekvienas žmogus, siekdamas įsitvirtinti darbo rinkoje ir sėkmingai joje veikti, turėtų gerai suvokti šiandieninę darbo rinką, jos pasiūlos ir paklausos santykį ir kaitą. Tai yra vieni iš svarbiausių veiksnių, turinčių įtakos pasirenkant savo asmeninės karjeros kelią. Todėl buvo tikslinga išsiaiškinti respondentų nuomonę, kaip jie suvokia *priežastis, trukdančias jų profesiniam apsisprendimui*.

Į atviro tipo klausimą – **Kokios informacijos apie profesijos pasirinkimo galimybes tau labiausiai trūksta?** daugelio respondentų atsakymai buvo panašūs (žr. 10 lentelę).

10 lentelė

Mokinių nuomonė apie tai, ko labiausiai trūksta renkantis profesiją (N=178)

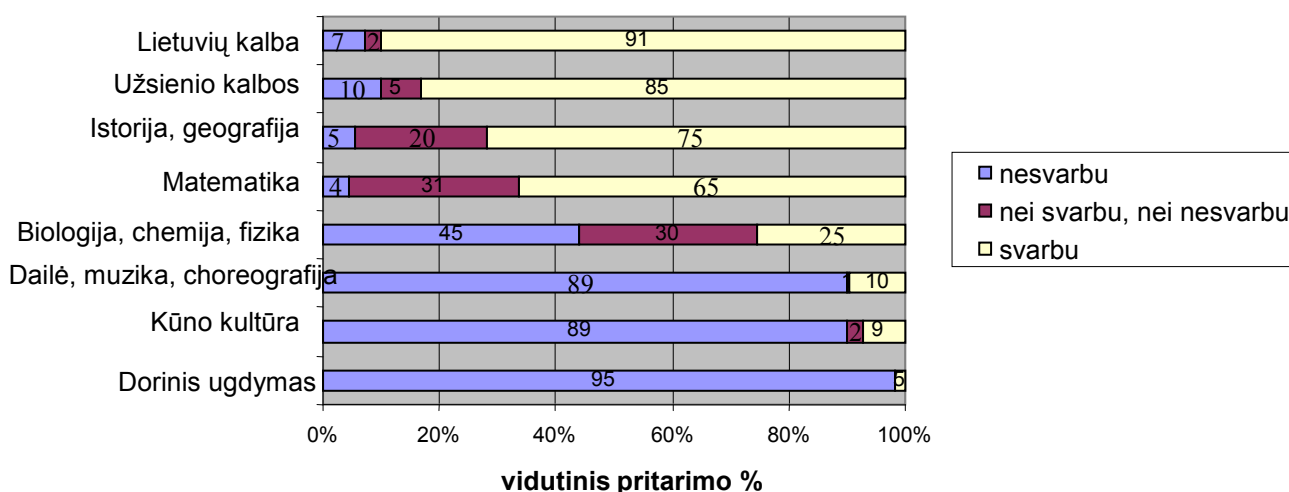
Mokinių nuomonė	Respondentų skaičius N=178	Procentai
Negaliu įvardinti priežasties	12	6,74
Negavau pakankamai informacijos apie profesijas	51	28,65
Nebuvo psichologų	7	3,93
Trūko individualios pagalbos	36	20,22
Neorganizuota susitikimų su profesijų atstovais	13	7,3
Man per anksti galvoti apie profesiją	4	2,25
Man visai nesvarbu, kokia profesija	9	5,06
Neatsakė į klausimą	46	25,84

Atsakymų į šį klausimą duomenų analizė leidžia daryti preliminarią išvadą, jog mokiniams per menkai suteikiama informacijos apie profesijas, jų įgijimo galimybes (taip teigia 28,65 %). Tirtose mokyklose nepakankamai dėmesio skiriama karjeros ugdymui. Dauguma mokinių geranoriškai priimtų mokyklos pagalbą karjeros ugdymo klausimais, jiems priimtini įvairūs informacijos perteikimo būdai, įvairios formos bei metodai, daugiau pagalbos tikimasi iš psichologų, kurie padėtų nustatyti charakterio bruožus. Manytume, kad galėtų būti organizuojama daugiau grupinių veiklos formų, o mokyklų išoriniai ryšiai plėtojami atsižvelgiant į veiklos tikslus, bendradarbiavimas pagrįstas formalizuotais ir neformalizuotais bendradarbiavimo būdais, skiriamas didesnis dėmesys bendradarbiavimui su aukštosiomis mokyklomis bei profesinio rengimo centrais ir kolegijomis. V. Indrašienės, V. Rimkevičienės ir kt. (2006) atliktame tyrime domėtasi, kokios informacijos mokiniai pasigenda renkantis profesiją. Paaiškėjo, jog šiek tiek mažiau nei pusė (47,5 proc. – 42, 6 proc.) tyrime dalyvavusių mokinių (viso tyrime dalyvavo 828 mokiniai) jiems pateiktus vertinti teiginius pažymėjo beveik vienodai. Tai yra mokiniai pasigenda informacijos tiek apie profesijos pasirinkimo kelius, tiek apie tinkamumą pasirinkti profesijai, tiek apie tolesnio mokymosi ir studijų galimybes, tiek apie stojimo į profesinio mokymo institucijas tvarką ir reikalavimus, specialybes, profesijos keliamus reikalavimus, situaciją darbo rinkoje ir jos poreikius. Mūsų atlikto tyrimo duomenys patvirtino ankstesnio tyrimo rezultatus.

Tik siekdama pritraukti visus mokinius dalyvauti profesiniame orientavime ir ieškodama įvairių būdų kaip sudominti jaunuolius, mokykla gali tikėtis geresnių rengimo karjerai rezultatų. Beje, *Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų apraše*

(Žin., 2005, Nr. 60 - 2132) numatyta, kad 5-12 klasių mokinius konsultuoja socialiniai pedagogai, vykdo profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo programas; mokytojus, klasės auklėtojus, profesijos mokytojus supažindina su profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo programomis. Tačiau šiandien reikšmingas vaidmuo atitenka ir profesijos patarėjams. V. Indrašienės, V. Rimkevičienės ir kt. 2006 m. atlikto tyrimo „Mokinių profesinis informavimas, konsultavimas ir orientavimas mokyklose“ ataskaitoje teigiama, jog dažniausiai profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugas dažniau teikė dalyko mokytojas ir klasės auklėtojas, o profesijos patarėjo vaidmuo buvo žymiai menkesnis: jis pagalbą teikė tik 12 proc. moksleivių. Tad galima daryti prielaidą, kad profesijos patarėjo vaidmuo tampa vis svarbesnis.

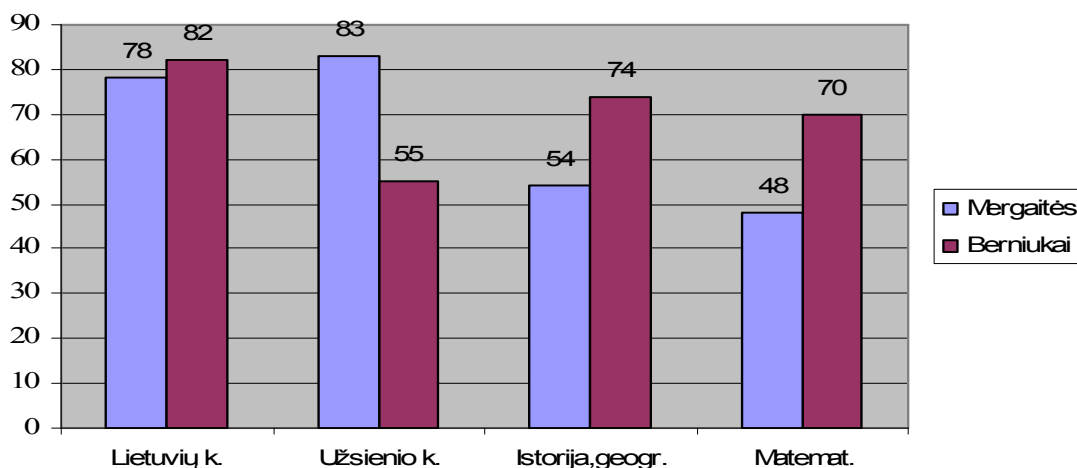
Devintuoju anketos klausimu pasidomėjome, kurie dėstomi dalykai mokykloje mokiniams yra svarbūs renkantis būsimą profesiją. Respondentų vidutinis pritarimo procentas atsispindi 10 paveiksle.

10 pav. **Mokinių nuomonė apie dėstomų dalykų svarbą mokykloje renkantis būsimą profesiją (%) (n=178)**

Kaip matyti iš 10 paveiksle pateiktų duomenų, mokiniai labiausiai pritaria lietuvių kalbos dalyko svarbai renkantis būsimą profesiją (91 %). 85 % mokinių pritaria užsienio kalbų mokymo svarbai, kiek mažiau, tačiau irgi reikšmingas procentas (65 %), pritaria matematikos mokymo svarbai. Mažiausiai svarbius dalykus mokiniai laiko dorinį ugdymą (5 %), kūno kultūrą (9 %) ir dailės, muzikos, choreografijos dalykus (10 %).

Buvo įdomu išsiaiškinti, kaip pasiskirstė respondentų atsakymai į šį klausimą lyties aspektu, svarbiausiais dalykais imant lietuvių k., užsienio k., istorijos, geografijos, matematikos dalykus (žr. 10 paveikslą). Mergaičių ir berniukų atsakymų pasiskirstymas skaitine išraiška matyti vienuoliktame paveiksle.

11 pav. Dėstomų dalykų svarba lyties aspektu renkantis būsimą profesiją (sk.)

Tiek berniukai, tiek mergaitės pritaria lietuvių kalbos svarbai. Šiek tiek didesnis skirtumas tarp atsakymų lyties aspektu išryškėjo požiūryje į užsienio kalbos svarbą – šio dalyko svarbai daugiau dėmesio skyrė mergaitės nei berniukai. Istorijos, geografijos bei matematikos dalykų svarbai renkantis būsimą profesiją daugiau pritarė berniukai nei mergaitės. Tai patvirtina mokslininkų (Černius, 1992; Jovaiša, 1999, Žukauskienė, 1998) nuomonę, jog berniukai labiau linkę rinktis profesijas, susijusias su tiksliaisiais mokslais.

Tyrimas parodė, kad lietuvių kalbos mokymas mokiniams itin svarbus. Galima manyti, kad šiam dalykui yra skiriama daug dėmesio dar ir todėl, kad baigiant mokyklą yra laikomas šio dalyko valstybinis arba bent jau mokyklinis egzaminas. Tad tai įtakoja ir šio dalyko svarbą ne tik renkantis būsimą profesiją. Be to, mokiniai, kurie nejaučia poreikio lietuvių kalbai, dėmesį linkę skirti kitiems dalykams - tikėtina, kad pirmiausia užsienio kalbai, kuri darosi vis svarbesnė ne tik kaip bendravimo su kitų kultūrų atstovais priemonė, bet ir kaip sėkmingos profesinės karjeros garantas. Mokiniai yra suinteresuoti įgyti rimtų kalbinių įgūdžių, leidžiančių jaustis visaverčiais ne tik bendraujant su kitataučiais, bet ir konkuruojant užsienio darbo rinkoje. Taip pat tyrimas parodė, kad mokiniai gana svarbiu dalyku renkantis profesiją laiko matematiką (žr. 10 pav. - 65 %). Matematika laikoma vienu iš sunkesnių dalykų, kuris reikalauja ne tik pastangų, bet ir gebėjimų. Galima teigti, kad šie mokiniai yra daugiau motyvuoti ir siekia geriau pasirengti valstybiniams abiturės egzaminams ir kartu siekia tęsti studijas aukštojoje mokykloje, pasirinkdami studijų pakraipą, kur matematikos žinojimas yra itin svarbus sėkmingoms studijoms bei būsimai profesijai. Panašūs tyrimo duomenys gauti ir V. Pruskaus, S. Ignatavičiaus 2009 metais atliktame tyrime *Profesinio mokymo patrauklumo didinimo galimybės suartinant akademinę ir technologinę mokymosi kryptis analizė*. Autorių teigimu, būtent šie dalykai yra svarbūs stojant į aukštąją mokyklą, ypač renkantis technologinę mokymosi kryptį, todėl

suprantamas ir mokinių dėmesys minėtiems dalykams ir tą rodo požiūris į bendrojo lavinimo atskirų dalykų dėstymo pakankamumą/stygių.

IŠVADOS

Išanalizavus mokslinę literatūrą darbo tema galima teigti:

1. Profesijos pasirinkimas yra viena aktualiausių problemų, kuri tampa nacionaliniu prioritetu užimtumo srityje. Jis grindžiamas įvairiomis profesijos rinkimosi teorijomis, kurių autoriai pateikia savus argumentus, paaiškinančius šio proceso sudėtingumą ir sėkmę. Sėkmingam profesijos pasirinkimui labai svarbu pažinti save, tinkamai įvertinti savo gebėjimus, orientuotis pasaulinėje darbo rinkoje, mokėti prisitaikyti darbe ir nuolat tobulėti. Asmenybės ir profesijos ryšys yra abipusis, t. y. iš vienos pusės asmenybė lemia būsimą profesiją, tačiau darbo patirtis bei darbo aplinka gali keisti asmens savybes.

2. Mokslinėje literatūroje yra išskiriama daug profesijos pasirinkimą įtakančių veiksnių. Šiame darbe remtasi A. Sakalo, A. Šalčiaus (1997) pateikta klasifikacija, kurioje autoriai išskiria socialinius – ekonominius, ugdymo, psichologinius ir sveikatos veiksnius, įtakančius profesijos pasirinkimą.

3. Nors profesinis rengimas turėtų prasidėti jau ikimokykliniame amžiuje (Beresnevičienė, 1995), tačiau tai ypač svarbu vyresniųjų klasių mokiniams. Šiame amžiuje profesiniam orientavimui didelį dėmesį turėtų skirti ne tik mokinio šeimos nariai, bet ir formaliojo ir neformaliojo ugdymo institucijos. Mokiniam reikalinga informacija apie įvairias ugdymo įstaigas, specialybes, profesijų perspektyvas, darbo sąlygas. Mokykla turi tapti pradine institucija, kuri užtikrina šią veiklą. Kuo moksleiviai geriau pažins save ir išmanys darbo rinką, tuo teisingiau jie galės pasirinkti.

Atlikus empirinį tyrimą galima teigti:

4. Mokiniai rinkdamiesi profesiją tikisi turėti užtikrintą darbo vietą ir užsidirbti pragyvenimui bei kaip svarbius siekius išskiria pasitenkinimo darbu svarbą, įsitvirtinimą visuomenėje ir savo gebėjimų realizavimą, labiausiai tikisi *užsidirbti pragyvenimui, įsitvirtinti visuomenėje, pritaikyti aplinkos, tenkinti socialinius poreikius*.

5. Mokinių nuomone, svarbiausi veiksniai renkantis profesiją yra tėvų socialinė bei kultūrinė padėtis ir tėvo bei motinos profesijos. Labai svarbūs asmens poreikiai ir asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės, bei kūrybinė veikla ir meniniai, techniniai, komunikaciniai gabumai, praktinė veikla, asmens vertybės ir emocinis santykis su profesija.

6. Tėvams paprastai turima profesija reiškia finansinį stabilumą, gerą pragyvenimo šaltinį. Turėdami didesnę gyvenimo patirtį jie pataria vaikams profesijos pasirinkimo klausimuose. Taip pat labai svarbi tėvų finansinė padėtis, jų galimybė finansuoti studijas

pasirinkus vieną ar kitą profesiją, nes šiandienė ekonominė situacija pasaulyje ir Lietuvoje kartais riboja profesijos pasirinkimą dėl ne kiekvienam prieinamo mokesčio už studijas.

7. Vyresniųjų klasių mokiniai didesnę dėmesį skiria pagrindiniams dalykams (lietuvių bei užsienio kalboms, matematikai, istorijai, geografijai), kai kuriuos dalykus mokosi papildomai, įtvirtina turimas žinias, gebėjimus, įgūdžius. Tai svarbu, nes tuomet yra galimybė susipažinti su reikšminga naujausia informacija. Kartu taip skatinamas ir intelektualinis jų smalsumas, plečiamas akiratis, plėtojamas poreikis ugdytis naujus gebėjimus ir kompetencijas, kurios gali padėti sėkmingiau save realizuoti pasirinkus/įgijus profesiją. Beje, įgytos žinios (geras užsienio kalbos mokėjimas) gali padėti susirasti geresnį darbą ir užsienyje.

8. Mokiniam suteikiama nepakankamai informacijos apie profesijas, jų įgijimo galimybes, nepakankamai dėmesio skiriama karjeros ugdymui. Dauguma mokinių geranoriškai priimtų mokyklos pagalbą karjeros ugdymo klausimais, jiems priimtini įvairūs informacijos perteikimo būdai, įvairios formos bei metodai, daugiau pagalbos tikimasi iš psichologų, kurie padėtų nustatyti charakterio bruožus, tinkamumą vienai ar kitai profesijai.

REKOMENDACIJOS

1. Reikėtų tobulinti profesinio informavimo, konsultavimo, orientavimo centrų veiklą mokyklose. Įsteigti bendrojo lavinimo mokyklose karjeros konsultanto, psichologo etatus, siekiant tobulesnio karjeros ugdymo proceso bei suteikiant individualią pagalbą mokiniams renkantis profesiją.
2. Ugdymas karjerai turėtų prasidėti jau pradinėse klasėse įvairios veiklos bei renginių metu.
3. Mokytojus skatinti kelti kvalifikaciją profesinio informavimo srityje, kad jie būtų kompetentingi konsultuoti moksleivius karjeros ugdymo klausimais.
4. Užtikrinti, kad vyresniųjų klasių mokiniams būtų nesunkiai prieinama informacija profesinio informavimo, konsultavimo ir orientavimo klausimais.
5. Ugdyti mokinių karjerai būtinas kompetencijas organizuojant popamokinę, projektinę bei kitas veiklas. Orientuoti mokinius į popamokinę veiklą, atsižvelgiant į jų gebėjimus ir interesus, plečiant būrelių pasirinkimo galimybes.
6. Sudaryti mokiniams sąlygas išbandyti savo gebėjimus praktinėje veikloje: dalyvaujant įvairiose praktikoje stebėtoju (įvairiose įmonėse, institucijose ir pan.), organizuoti ekskursijas, praktinius mokymus.
7. Atsakingi už profesinį informavimą asmenys turėtų glaudžiau bendradarbiauti su įstaigomis, centrais, teikiančiais profesinio informavimo, konsultavimo bei orientavimo paslaugas, gauti iš ten visą naujausią informaciją, organizuoti mokinių susitikimus su šių įstaigų darbuotojais.

LITERATŪRA

1. Adamonienė R., Daukilas S. ir kt. (2001). *Profesinio ugdymo pagrindai*. Vilnius.
2. Adamonienė R., Daukilas S., Maknienė I. ir kt. (2003). *Profesinio ugdymo psichologija ir pedagogika*. Utena: Indra.
3. Augienė D. (2009). *Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje*. Šiauliai. Šiaulių universiteto leidykla.
4. Baltoji knyga (1999). Profesinis rengimas/ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius.
5. Barkauskaitė M., Gribniakas V. (2007). Aukštojo išsilavinimo aksiologinis aspektas. *Pedagogika*. VPU. Nr. 86, p. 7- 13.
6. Bartninkienė Z., Paurienė L. (1989). *Padėkime mokiniams pasirinkti profesiją*. Kaunas. Šviesa.
7. Beresnevičienė D. (1990). *Diferencijuotas profesinis orientavimas mokykloje*. Vilnius.
8. Beresnevičienė D. (1995). *Nuolatinis mokymasis Lietuvoje*. Vilnius. Pedagogikos institutas.
9. Beresnevičienė D., Markovienė M., Eidukevičius R. (1999). Jaunesniųjų moksleivių savęs vertinimas, psichologinė savijauta mokykloje bei mokyklinis nerimastingumas / *Ugdymo psichologija*, 2 (2), p. 13 – 19.
10. Bitinas B. (1998). *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius: Jošara.
11. Butkienė G., Kepalaitė A. (2004). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Kaunas. Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla.
12. Charles C. M. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
13. Čekanavičius V., Murauskas G. (2002). *Statistika ir jos taikymai*. D.2. Vilnius: TEV.
14. Černius V. (1992). *Mokytojo pagalbininkas*. Vilnius: Litera.
15. Čiužas A. (2001). Besimokančio jaunimo vertybinės orientacijos. *Lietuvos sociologija amžių sandūroje/* ats. red. A. Vosyliūtė. – Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
16. Čiužas A., Ratkevičienė V., Stankevičius P. ir kt. (2005). *Akademinis jaunimas: gyvenimo būdas ir vertybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
17. Dildienė A. (1995). *Savęs vertinimas ir savikūra*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
18. Emundson N. E. (1995). An interactive model of career decision making. *Journal of employment counseling*/March / Vol. 32, 11-20, p. 11 p. [Žiūrėta 2009-06-22]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=72&hid=120&sid=009b8f3f-fab1-42f2-9e56-8ed2c193241e%40sessionmgr109>>

19. Fullan M. (1998). *Pokyčių jėgos: skverbimosi į ugdymo reformos gelmes*. Vilnius. Tyto alba.
20. Galkytė H. (1977). *Mokinių sugebėjimo analizuoti savo galimybes, renkantis profesiją, ugdymas*. Vilnius.
21. Gardner H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
22. Gies V. Developing a personal career counselling theory: An overview of the theories of Donald Super and. *Guidance & Counseling*. Sep90, Vol. 6, Issue 1. 1-4 p. [Žiūrėta 2009-06-22]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=54&hid=120&sid=009b8f3f-fab1-42f2-9e568ed2c193241e%40sessionmgr109>>
23. Gumuliauskienė A., Augienė D., Bobrova L. ir kt. (2002). *Karjera šiandien ir rytoj*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
24. Hallagan D. P., Kaufman J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma Litera.
25. Holland J. (1985). *Making Vocational Choices. A Theory of Vocational Personalities and Work Environments*. London.
26. Indrašienė V., Grinytė L. (2007). Tėvų požiūris į profesinį orientavimą bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*. VPU. Nr. 87.
27. Indrašienė V., Rimkevičienė V. ir kt. (2006). Mokinių profesinis informavimas, konsultavimas ir orientavimas mokyklose. Tyrimo ataskaita. [Žiūrėta: 2009-12-20]. Prieiga per internetą: < http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/prof_inf_paskut_paskutiniausias.pdf>
28. Jatautaitė B.(1993) Vyresniųjų moksleivių apsisprendimo sunkumai ir trūkumai // *Acta paedagogica Vilnensia*. Nr. 2. P. 160 – 174.
29. Jovaiša L (1970). *Mokinių parengimo rinktis profesiją pagrindai*. Vilnius.
30. Jovaiša L. (1981). *Asmenybė ir profesija*. Kaunas: Šviesa.
31. Jovaiša L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Vilnius.
32. Jovaiša L. (1999). *Profesinio konsultavimo psichologija*. Vilnius: Agora.
33. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius. Gimtasis žodis.
34. Jovaiša L.(1981). *Asmenybė ir profesija*. Kaunas. Šviesa
35. Kardelis K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
36. Kregždė S. (1988). *Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai*. Monografija. Kaunas: Šviesa.
37. Kučinskienė R. (2003). *Ugdymo karjerai metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

38. Kuzmickas B. (2001). *Laimė, asmenybė, vertybės*. Vilnius
39. Lakshmi S. S., Joseph C. (2008). *Career Decision-Making: A Tool for Progress*. *ICFAI Journal of Soft Skills*, Jun, Vol. 2 Issue 2, p40-46, 7p. [Žiūrėta 2009-08-12]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=71&hid=120&sid=f3c2d697-09ba-4056-b562-a09cb3ce3de0%40sessionmgr102>>
40. Laužackas R., (2005). *Profesinio rengimo metodologija: monografija*. Kaunas: VDU
41. Leliūgienė I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija.
42. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. gruodžio 3 d. įsakymo Nr. ISAK-3331 redakcija [žiūrėta: 2009.09.21]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/teisine_baze/isakymai.htm?tema=35
43. Makūnas V., Pugevičienė D.(2005). Profesinio apsisprendimo veiksmų tyrimas Kauno kolegijos kraštotvarkos fakultete / [Žiūrėta 2009-08-21] Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2005-ISSN_1822-1068.N_2.PG_35-40/DS.002.0.01.ARTIC>
44. Merkys G. (1995). *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. Šiauliai.
45. Murinienė J. ir kt. (2005). *Mokinių konsultavimo ir profesinio informavimo programos gairės*. [Žiūrėta 2007-06-02]. Prieiga per internetą: <http://galimybes.pedagogika.lt/files/_konsultavimas/gaires.doc>
46. Paliukaitė N. (2007). Būsimųjų mokytojų mokymosi motyvų, savivertės bei savijautos mokantis sąsajos. *Pedagogika / Pedagogy Studies*, Issue 85, p53-60, 8p.
47. Petkevičiūtė N. (2006). *Karjeros valdymas*. Asmeninė/individualioji/perspektyva. Kaunas: VDU leidykla.
48. Petrauskaitė R. (1996). *Psichopedagogika profesijos pasirinkimui*. Vilnius: Žodynas.
49. Petrulytė A. (2006). IX-XII klasių mokinių kūrybiškumas, savęs vertinimas ir mokymosi sėkmė. *Ugdymo psichologija / Educational Psychology*, Vol. 16, p39-46, 8p.
50. *Profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo D metodika*. (2007). Parengė VDU. Vilnius.
51. *Profesinės karjeros vadovas*. (1998). Sudarytojos: Baltrėnienė, Z., Volbekienė, V. Vilnius. Solertija.
52. Profesinio orientavimo programa. [žiūrėta: 2009.09.21]. Prieiga per internetą: <http://nem2vm.puslapiai.lt/DOWNLOAD/Profesinio%20orientavimo%20programa.pdf>
53. Pruskus V., Ignatavičius S. (2009). *Profesinio mokymo patrauklumo didinimo galimybės suartinant akademinę ir technologinę mokymosi kryptis analizė*. Tyrimo ataskaita. VPU. [žiūrėta: 2010-01-04]. Prieiga per internetą: [http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/PROFES.%20PATRAUKLUM.%20ATASKAITA%20SMM%20\(paskutinis\).pdf](http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/PROFES.%20PATRAUKLUM.%20ATASKAITA%20SMM%20(paskutinis).pdf)
54. *Psichologija studentui*. (2005). Vadovėlis/ D. Antinienė ir kt. Kaunas.

55. *Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius.
56. Pukelis K. (2003). Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje: nauji iššūkiai profesiniam konsultavimui ir karjeros planavimui. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 6. Kaunas: VDU leidykla.
57. Radušis M (2005). Jaunuoliams – profesinio pasirinkimo dilema.// Klaipėda // Priedai. Šeima. Spalio mėn. 27d.
58. Railienė A. (2007). Mokinių požiūris į profesinio informavimo organizavimą bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*, Nr. 88.
59. Sakalas A., Šalčius A. (1997). *Karjeros valdymas*. Kaunas: Tyto alba.
60. Sakalauskas V. (1999). *Statistika su statistika*. Vilnius: Margi raštai.
61. Stanišauskienė V. (2000). *Rengimosi karjerai proceso socioeducaciniai pagrindai ir jo prielaidos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose*. Daktaro disertacija. Kaunas. KTU
62. Stanišauskienė V. (2004). *Rengimosi karjerai proceso socioeducaciniai pagrindai*. Kaunas: Technologijos leidykla.
63. Super D. E. (1957). Why people work. The psychology of careers, row publishers. *EBSCO duomenų bazės*.
64. Suslavičius A. (2006). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
65. *Tarptautinių žodžių žodynas*. (2003). Sudarytojai: Aldona Bendorienė. Vilnius : Alma litera.
66. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
67. Vaičiulienė A. (2004). *Paauglio psichologija*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Vilnius.
68. Vaitkevičius J. (1988). *Socialinės pedagogikos bruožai*. Vilnius
69. Valackienė A. (2003). Profesinę karjera sąlygojantys veiksniai: subjektyvus vertinimas. *Profesinis rengimas*. Nr.7.
70. Valickas G. (1991). *Asmenybės savęs vertinimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
71. Zunker V.G. (1998). *Career Counseling: Applied Concepts of Life Planning*. California: Brooks/Cole Publishing Company: Pacific Grove. *EBSCO duomenų bazės*.
72. Žukauskienė R. (1998). *Raidos psichologija*. Vilnius. Margi raštai.